

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

Виконала: здобувачка вищої освіти

ОПП «Початкова освіта», спеціальності

013 Початкова освіта, групи ПОзм-22

Войтенко Олена Іванівна

Науковий керівник **Струк А.В.**,

доктор педагогічних наук, професор

Рецензент **Хімчук Л.І.**,

доктор педагогічних наук, професор

Івано-Франківськ - 2025

АНОТАЦІЯ

Войтенко О.І. Формування екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор. Рукопис. 2025.

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) освітнього рівня зі спеціальності 013 «Початкова освіта», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, 2025.

У роботі розкрито проблему формування екологічної свідомості молодших школярів засобами дидактичних ігор. Уточнено сутність понять «екологічна свідомість», «екологічне виховання», а також визначено вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, що впливають на ефективність екологічної освіти. Охарактеризовано психолого-педагогічні умови та дидактичні можливості гри як провідної діяльності дітей молодшого шкільного віку у формуванні відповідального ставлення до природи.

Розроблено систему дидактичних ігор, інтерактивних завдань і навчальних ситуацій, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток екологічного мислення, емоційно-ціннісного ставлення до природи та навичок екологічно відповідальної поведінки.

Практичне значення дослідження полягає у створенні методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо упровадження дидактичних ігор у освітній процес з метою формування екологічної свідомості учнів, підвищення їхньої навчальної активності, мотивації до природоохоронної діяльності та готовності дотримуватися екологічних норм у повсякденному житті.

Ключові слова: свідомість, екологічна свідомість, екологічне виховання, гра, дидактична гра, молодші школярі, екологічні ігри, педагогічний експеримент.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	6
1.1. Сутність понять «свідомість», «екологічна свідомість» у психолого-педагогічній літературі.....	6
1.2. Гра, як важливий засіб всебічного розвитку екологічної свідомості у дітей молодшого шкільного віку	18
1.3. Формування екологічної свідомості молодших школярів в умовах НУШ засобами дидактичних ігор.....	27
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	37
2.1. Стан сформованості екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор.....	37
2.2. Характеристика рівня сформованості екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор.....	63
2.3. Підсумковий етап експерименту.....	75
Висновки до розділу 2.....	81
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю формування у дітей молодшого шкільного віку відповідального ставлення до природи, що є важливою складовою сталого розвитку суспільства. Використання дидактичних ігор як засобу екологічного виховання сприяє ефективному засвоєнню екологічних знань, розвитку екологічної культури та формуванню усвідомленої поведінки у дітей.

Тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми, а саме: «Формування екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність дидактичних ігор у формуванні екологічної свідомості молодших школярів.

Відповідно до поставленої мети визначені **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до поняття «екологічна свідомість» та особливості її формування в молодшому шкільному віці.
2. Дослідити роль дидактичних ігор у розвитку екологічної свідомості дітей молодшого шкільного віку.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості екологічної свідомості молодших школярів.
4. Розробити та провести констатувальний експеримент з метою визначення початкового рівня екологічної свідомості учнів.
5. Здійснити експериментальне дослідження, використання дидактичних ігор у процесі екологічного виховання молодших школярів.
6. Проаналізувати результати експериментального дослідження та зробити висновки щодо впливу дидактичних ігор на формування екологічної свідомості учнів початкової школи.

Об'єктом дослідження – процес формування екологічної свідомості у молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови та особливості використання дидактичних ігор у формуванні екологічної свідомості молодших школярів.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз наукових джерел з проблеми формування екологічної свідомості; *емпіричні* – спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю учнів, анкетування вчителів і школярів, педагогічний експеримент; *статистичні* – якісний і кількісний аналіз експериментальних даних щодо рівнів сформованості екологічної свідомості молодших школярів.

Експериментальна база дослідження. Проводилась безпосередньо у ліцеї у 4-А та 4-Б класах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були апробовані на базі ліцею

у 2025 н. р. Експериментальним дослідженням охоплено 62 учня 4-А та 4-Б класів. Апробація здійснювалась на звітній науковій конференції студентів університету 2024/25 рр.: Войтенко О.І., Струк А.В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Збірник науково-методичних робіт студентів спеціальності А3 Початкова освіта. Секція природничо-математичних та мистецько-технологічних дисциплін. Івано-Франківськ. 2025. С.23-27.

Структура дипломної роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування). Робота містить 1 схему, 7 таблиць, 4 діаграми, 3 рисунки. Обсяг роботи 118 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

1.1. Сутність понять «свідомість», «екологічна свідомість» у психолого-педагогічній літературі

У психолого-педагогічній літературі, зокрема у працях Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєва, В. Г. Бєха, В. П. Андрєєва, поняття «свідомість» і «екологічна свідомість» розглядаються в контексті розвитку особистості, взаємодії людини з навколишнім середовищем та її поведінки.

У психологічній літературі термін "свідомість" трактується як специфічна форма взаємодії людини з об'єктивною реальністю. Це одна з функцій людської психіки, яка полягає в здатності до адекватного, узагальненого та цілеспрямованого відображення дійсності, що реалізується у символічній формі. Свідомість включає творчий процес перетворення зовнішнього світу, поєднання нових вражень із накопиченим досвідом, а також уміння людини виокремлювати себе з навколишнього середовища, протиставляючи себе як суб'єкт об'єктивній реальності. Свідомість полягає в емоційній оцінці дійсності, збудуванні/нагляді/керуванні діями та прогнозуванні їхніх наслідків. Також «свідомість тлумачиться як ідеальна форма відображення, відтворення та творення дійсності» [25]. Вона (свідомість) як своєрідна модель відображення «буття за допомогою об'єктивованого у слові, суспільно виробленого знання, є і способом упорядкування поведінки, діяльності, вчинків людей, який виявляється у цілеспрямованому характері дій – у можливості завбачити результат своєї дії як усвідомлену мету та спланувати самі дії відповідно до неї» [53, с.40]. Найвищим рівнем розвитку психіки є свідомість. Вона виступає як складна й інтегрована форма психіки, що формується під впливом суспільно-історичних умов у

процесі трудової діяльності людини та її взаємодії з іншими людьми. Основна сутність свідомості полягає у здатності усвідомлювати те, що відображається.

Свідомість, як найвищий рівень відображення, притаманна лише людині. Вона об'єднує всі форми людського пізнання, переживання й ставлення до дійсності. Такі психічні процеси, як відчуття, пам'ять, мислення, настрої, мрії, наполегливість, принциповість та інші особливості й стани, є різними проявами цієї свідомості.

Свідомість є інтегральною складовою психічних явищ. У психічній діяльності неможливо виокремити ізольовані акти, адже всі вони взаємопов'язані, водночас зберігаючи свою унікальність. Завдяки свідомості людина не лише адаптується до умов навколишнього світу, але й активно змінює його відповідно до власних потреб. Свідомість особистості знаходить своє відображення у її діяльності.

У структурі людської свідомості виділяють такі основні компоненти:

- 1) знання, представлені у вигляді системи відповідних понять;
- 2) пізнавальні процеси, такі як відчуття, сприймання, пам'ять, мислення та уява, через які відбувається відображення реальності;
- 3) самосвідомість, що виражається у розрізненні суб'єкта і об'єкта (тобто "Я" та "не-Я"). Самосвідомість проявляється в пізнавальних, емоційних і вольових аспектах.

Завдяки передбаченню, людина може виявляти причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати майбутнє, формулювати цілі, враховувати мотиви і приймати усвідомлені рішення. Вона здатна коригувати власні плани, долати труднощі і адаптуватися до змін.

Почуття проявляються через емоційно-оцінні ставлення до того, що відбувається навколо, до інших людей і до себе. Цей аспект свідомості особливо помітний у моральних почуттях, таких як патріотизм, обов'язок, національна гордість та інші.

Рівень свідомості може бути низьким або високим. Про низький рівень говорять тоді, коли людина недостатньо усвідомлює обставини свого існування і своє ставлення до них. Високий рівень свідомості передбачає здатність виявляти важливі зв'язки, керуватися віддаленими й суспільно значущими цілями та мотивами, а також ефективно планувати, організовувати і контролювати свої дії.

Отже, свідомість – це психічний процес, що дозволяє людині усвідомлювати себе, свої думки, емоції, а також взаємодію з навколишнім світом. Це здатність рефлексувати над власними діями, цілями, почуттями та розумінням світу. Свідомість є важливою складовою людської психіки і забезпечує здатність до саморегуляції, прийняття рішень, аналізу ситуацій, а також розвитку особистісної ідентичності.

У психолого-педагогічному контексті поняття свідомості часто використовують для опису когнітивних, емоційних і моральних процесів, які забезпечують адаптацію людини до соціуму і навколишнього середовища. Свідомість також пов'язана з процесами навчання та виховання, оскільки впливає на мотивацію та прийняття знань.

Глобальні екологічні проблеми створили нагальну потребу в кардинальних змінах ставлення людства до навколишнього середовища. Одним із ключових аспектів цієї проблеми є формування екологічної свідомості.

Стійкий розвиток виступає одним із найперспективніших шляхів забезпечення майбутнього існування людства. Він спрямований на гармонійне вирішення соціально-економічних завдань у поєднанні з охороною природного середовища, аби задовольнити потреби як сучасних, так і прийдешніх поколінь. Основу цього підходу складає екологічний імператив – розуміння необхідності діяти відповідно до природних законів, враховуючи їхні вимоги та обмеження. Це, своєю чергою, вимагає формування нової екологічної свідомості.

Свідомість є вершиною розвитку вищих психічних функцій. Вона дає змогу людині не лише сприймати навколишній світ, а й усвідомити себе в ньому, пізнати свій внутрішній світ, відчувати його та визначати власне ставлення до себе. Здатність усвідомлювати себе як стабільний об'єкт передбачає внутрішню цілісність і сталість особистості, яка, попри змінні обставини, залишається собою. Згідно теорії про розвиток у людини вищих психічних функцій, дитина приходить у світ, володіючи природними, даними від природи, психофізіологічними функціями. Так, Л. Токарь доводить, що розвиток людини як свідомої особистості є результатом взаємодії і спілкування дитини з іншими людьми. Відстежуючи виникнення процесу свідомості, можна помітити, що його розвиток у контексті еволюції вищих форм поведінки проходить через три ключові етапи.

Спочатку будь-яка складніша форма поведінки сприймається дитиною лише ззовні. Згодом ця форма вже охоплює всі складові елементи вищої функції, проте залишається лише зовнішнім проявом для самої дитини, яка не усвідомила ще цього, вона є чисто натуральним, природним способом поведінки. І, нарешті, в процесі тривалого розвитку дитина починає усвідомлювати будову цієї функції, починає управляти своїми внутрішніми операціями і регулювати їх [41, с.37]. Про все це свідчать роботи І.З. Кона, С. Кравченко, М.Г. Іванчук. Формування свідомості у дітей нерозривно пов'язане з бажанням самопізнання, усвідомленням свого життєвого призначення та власної ролі як суб'єкта взаємин із навколишнім світом. Поняття «свідомість» трактується як складна функція психіки, яка забезпечує усвідомлення людиною навколишньої дійсності та себе як суб'єкта діяльності.

В українській психолого-педагогічній літературі поняття «свідомість» часто розглядається як процес усвідомлення себе як суб'єкта у взаємодії з навколишнім середовищем.

О. М. Кокун у підручнику «Психофізіологія» трактує свідомість як вищу форму психічного відображення, яка забезпечує здатність людини до саморегуляції та усвідомленого контролю поведінки. Вона являє собою відокремлення себе від середовища, абстракцію й узагальнення, а також є результатом суспільної діяльності й мови [21].

У підручнику «Загальна психологія» О. П. Сергєєнкова відзначає, що свідомість — це вища форма психіки, сформована під впливом праці й суспільного розвитку. Вона проявляється через цілеспрямоване відображення світу, саморефлексію і регуляцію поведінки. Сергєєнкова також виділяє такі функції свідомості, як пізнавальна, регулятивна, прогностична, рефлексивна та комунікативна [43, с.128].

Свідомість у В. В. Рожнова розглядається як найвища форма психічної діяльності, яка забезпечує цілеспрямоване і адекватне відображення об'єктивної дійсності. Вона охоплює такі процеси, як саморефлексія — здатність особистості усвідомлювати себе як суб'єкта діяльності, а також регуляція власної поведінки на основі аналізу внутрішніх та зовнішніх стимулів.

Особлива увага вченого приділяється соціально-психологічним функціям свідомості, які формуються в процесі взаємодії особистості з суспільством. Свідомість відіграє ключову роль у розвитку соціальних цінностей, норм і поведінкових стратегій, що сприяють адаптації індивіда в соціальному середовищі [41].

Протягом останніх років численні дослідники присвячують увагу питанням екологічної освіти та виховання [19]. Значний внесок у вивчення педагогічних аспектів взаємодії людини з природою зробили І.Д. Зверєв (визначення цілей, завдань і принципів екологічної освіти), О.М. Захлебний (екологічна освіта в умовах школи), І.Т. Суравєгіна, Є.М. Кудрявцева (розробка теорії і практики відповідального ставлення до природи), а також О.С. Сластьонін (екологічна підготовка майбутніх педагогів).

Концепція безперервної екологічної освіти активно розвивається у працях як вітчизняних, так і закордонних спеціалістів у сфері педагогіки і психології, таких як В.В. Вербицький, Е.В. Гірусов, М.І. Дробноход, І.А. Зязюн, В.С. Крисаченко, Б.Т. Лихачов, М.М. Моїсеєв, Н.Г. Ничкало, Г.П. Пустовіт, Н.Ф. Реймерс, В.В. Рибалко та інші. У своїх роботах вони виділяють необхідність реформ у системі екологічної освіти та виховання, які відповідали б сучасним реаліям і сприяли формуванню екологічної свідомості учнів.

Методологічні аспекти екологічного навчання та виховання знаходять відображення у працях О.С. Сластьоніної, А.Н. Некоса, А.В. Миронова, Г.С. Тарасенко, Н.В. Лисенка, Г.С. Данилової, Н.В. Гнилуші та інших науковців. У їхніх дослідженнях розглядаються методологічні основи екологічного виховання та умови для їхньої реалізації.

На думку М. М. Філоненко, екологічне виховання має ґрунтуватися не лише на знаннях про природу, а й на формуванні духовно-ментальних цінностей, що забезпечують відповідальне й гармонійне ставлення дитини до навколишнього середовища. Вчений підкреслює, що духовні орієнтири є важливою передумовою розвитку екологічної свідомості молодших школярів [63].

Дисертаційні роботи Л.Б. Лук'янової, Н.Б. Грейди, М.С. Швед присвячені розгляду формування складових екологічної культури, свідомості та світогляду. Психологічні аспекти розвитку екологічної свідомості особистості аналізували такі вчені, як С.М. Глазачов, С.Д. Дерядо, Т.В. Іванова, Г.Н. Каропа, І.В. Кряж, А.М. Львовчкіна, І.С. Матрусов, Т.С. Нінова та В.А. Ясвін.

Інтеграція України до євроатлантичного простору вимагає суттєвих змін у державній екологічній політиці та екологічному вихованні молоді. Формування екологічної свідомості громадян виступає важливим індикатором рівня розвитку країни і має стратегічне значення на загальнодержавному рівні [1].

Екологічна свідомість, як категорія, є одним із ключових понять екологічної психології.

У психолого-педагогічній літературі представлено кілька підходів до трактування поняття «екологічна свідомість». Е.В. Гірусов розглядає її як самостійну форму суспільної свідомості, що являє собою сукупність поглядів, теорій, емоцій, які відображають проблеми взаємодії суспільства і природного середовища з метою оптимального їх вирішення, враховуючи конкретні потреби суспільства та можливості природи [11, с.56].

М.Г. Васильєв, А.М. Кочергін та Ю.Г. Марков визначають екологічну свідомість через сукупність узагальнених уявлень про природу, переконань і ідеалів, які формують і регулюють ставлення людини до природи, її законів, а також впливають на оцінку взаємозв'язків із природним середовищем.

В.О. Скребець у своїй роботі «Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи» (2004) пропонує таке визначення: екологічна свідомість – це рівень психічного усвідомлення природного і штучного середовища, внутрішнього світу людини, саморефлексія її місця та ролі в біологічному, фізичному, хімічному світі, а також процес саморегуляції і наповнення цього усвідомлення екологічним змістом [45]. Вона характеризується всіма ознаками свідомої діяльності людини, але з особливістю, що ця діяльність мотивована екологічним сенсом. Іншими словами, екологічна свідомість є загальнолюдською свідомістю, спрямованою на ціннісний екологічний зміст, який суб'єктивно сприймається і переживається унікальним чином [45].

В. І. Панов розглядає екологічну свідомість як атрибут, тобто як властивість людини, що визначає її місце в логічному відношенні «людина – природа» [31, с.87]. Згідно з цим підходом, екологічна свідомість із одного боку виконує відображувальну функцію щодо природного світу, у якому людина існує та з яким взаємодіє в процесі розвитку цивілізації. З іншого боку, вона відображає ставлення людини до природи як на рівні

суспільства, так і на індивідуальному рівні. Окрім цього, екологічна свідомість відіграє регуляторну роль, впливаючи на діяльність людини щодо навколишнього середовища – від початкового етапу постановки цілей до технологічного втілення намічених завдань (О. Л. Журавльов, А. Ю. Гусєва).

Розвиваючи зазначений гносеологічний підхід, В. І. Медведєв та А. О. Алдашева виділяють кілька ключових характеристик екологічної свідомості:

- рівень відображення суспільних цінностей та інститутів в екологічній свідомості;
- наявність прогностичних аспектів у процесі вибору критеріїв для вирішення конкретних екологічних проблем, що проявляється в орієнтації на «теперішнє заради майбутнього»;
- спрямованість екологічної свідомості на колективні та суспільні інтереси;
- здатність протистояти екологічним проблемам і брати участь у ліквідації наслідків антропогенних екологічних катастроф [27, с.162].

У сучасній українській педагогічній та психологічній літературі екологічна свідомість трактується як складне, багатоконпонентне утворення, що формується у процесі взаємодії людини з природним середовищем, соціумом та освітнім простором. Це складна інтегрована характеристика особистості, що охоплює знання про довкілля, емоційно-ціннісне ставлення до природи та готовність до екологічно доцільної поведінки [48].

Т. В. Можаровська визначає екологічну свідомість як динамічну систему, до складу якої входять когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти, що взаємодіють між собою та формуються на основі досвіду взаємодії з природою. Авторка також підкреслює важливість виховання гуманного ставлення до навколишнього світу ще з дитинства, акцентуючи на поступовому переході від знань до

особистісного прийняття екологічних цінностей [29]. К. І. Яблунівська у своїх дослідженнях описує рівні сформованості екологічної свідомості, серед яких: репродуктивний, адаптивно-перетворювальний і творчо-ціннісний. Вона зазначає, що лише на останньому рівні учень демонструє усвідомлену потребу у збереженні довкілля та здатність до самостійної екологічно вмотивованої діяльності [70].

У межах психологічного підходу С. Д. Дерябо та В. А. Ясвін розробили концепцію еколого-орієнтованої свідомості, в якій екологічна свідомість розглядається як форма відображення взаємозв'язку людини з природним середовищем. Вони виділяють три типи екологічної свідомості: антропоцентричний, біоцентричний і екосистемний, залежно від глибини усвідомлення єдності з природою [16].

М. В. Гриньова підкреслює, що екологічна свідомість є передумовою екологічної культури як вищої форми духовного ставлення до природи. Вона розглядає її як компонент екологічної компетентності особистості, формування якої можливе лише за умови інтеграції змісту екологічної освіти у всі сфери педагогічної діяльності [9].

На основі підходу С. В. Шевчука, екологічна свідомість розуміється як інтегративна якість особистості, що включає знання про довкілля, ціннісне ставлення до природи та внутрішню готовність до екологічно відповідальних дій. Автор підкреслює, що розвиток екологічної свідомості є ключем до формування екологічної культури, оскільки саме свідоме усвідомлення власної ролі у збереженні природи визначає поведінкові прояви дитини [67].

На думку Л. А. Черевко, екологічне виховання має інтегруватися в усі ланки навчально-виховного процесу й ґрунтуватися на поєднанні знань про природу, практичної діяльності учнів та вихованні екологічних цінностей. Авторка зазначає, що саме системність і комплексність впливів сприяють формуванню у дітей відповідального ставлення до природи та розвитку екологічної свідомості [65].

Т. Л. Шульга зазначає, що екологічна свідомість молодших школярів формується як інтегральне особистісне утворення, яке поєднує знання про природу, емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього середовища та готовність діяти екологічно відповідально. На думку дослідниці, становлення такої свідомості є результатом цілеспрямованої педагогічної роботи, що включає емоційні переживання, практичний досвід і діяльнісні форми навчання, які допомагають дитині усвідомлювати власну причетність до збереження довкілля [68].

Таким чином, екологічна свідомість у сучасній науковій літературі постає як важливе особистісне новоутворення, що поєднує знання, цінності, емоції, мотивації та поведінкові стратегії, спрямовані на збереження довкілля і формування відповідального ставлення до природи. Вона трактується як інтегрована характеристика, що включає в себе знання, цінності, мотиви та поведінку, спрямовані на збереження довкілля, сталий розвиток та відповідальну взаємодію з природою.

Формування екологічної свідомості відбувається у три основні етапи, які відображають рівень усвідомленості, узагальненості та інтеграції норм у свідомість:

- доморальний рівень: дитина дотримується встановлених правил, керуючись переважно власними егоїстичними мотивами;
- конвенціональний рівень моралі: поведінка базується на зовнішніх нормах та врахуванні думок оточуючих;
- автономний рівень моралі: орієнтація на внутрішню, незалежну систему принципів та переконань.

Сучасній людині властивий дисбаланс між розвитком інтелекту та емоційної сфери, де раціональність значно переважає, а емоційно-чуттєва сторона та інтуїція залишаються відносно нерозвиненими. В ході історичного розвитку, здобуваючи дедалі більшу незалежність і захищеність від природних факторів, людина поступово втратила уважність як до природи, так і до власного місця в ній.

Людина свідомо створила бар'єр між собою та природним світом, вступаючи з ним у постійні суперечності. Вона проявляє агресію, займає позицію оборони або нападу як щодо природи, так і інших людей. Сучасне людство все більше концентрує свою увагу на споживанні й можливостях інших, що вкрай негативно впливає на виснаження природних ресурсів. Відсутність гармонії в стосунках із природою та суспільством стає причиною внутрішнього дисбалансу людини, що підкріплюється екологічно неадекватним мисленням і уявленням про природу як про невичерпний ресурс, що не потребує збереження або захисту [62].

Експлуатуючи планету, людство нехтує турботою про тварин і рослини, використовує природні багатства без розрахунку на їхнє відновлення, ігноруючи також проблему утилізації відходів, які забруднюють довкілля. Це веде до частих антропогенних катастроф, які становлять загрозу для життя в цілих регіонах Землі й навіть у глобальному масштабі. В. І. Вернадський справедливо зазначав, що діяльність людини за масштабами можна прирівняти до найпотужніших геологічних процесів. Внаслідок такої діяльності генофонд нашої планети скорочується, а чужорідний вплив на кожну людину зростає, що неминуче відображається на стані біосфери [8].

Це сприяє дестабілізації природного екологічного балансу і створює загрозу самому існуванню людства. Перевантажуючи навколишнє середовище, людство ризикує перетнути межу, за якою біосфера може набути нових характеристик. У такому стані вона вже може не забезпечити місце для самої людини.

Зрозуміло, що людство за будь-яких обставин не припинить користуватися природними багатствами Землі. Проте експлуатація природних ресурсів не повинна означати абсолютного підкорення природи людині.

На зміну сучасним формам взаємодії цивілізації з природним середовищем повинні прийти нові підходи, які базуються на

проекологічних цінностях, тобто спрямовані на збереження довкілля. Це не лише альтернатива технократичним цінностям, але й ключова умова для забезпечення виживання людства загалом [38].

В процесі еволюції системи «людина – природа» можна виділити такі типи екологічної свідомості: синкретичний (архаїчний), природоцентричний, антропоцентричний та екоцентричний.

Формування екологічної свідомості через освіту та виховання відіграє ключову роль у гармонізації взаємодії людського суспільства з природним середовищем. Важливим аспектом вирішення цього завдання є професійна підготовка майбутніх фахівців. Зважаючи на те, що екологічні проблеми залишаються одними з найгостріших серед глобальних викликів сучасності, постала необхідність розвитку нового типу екологічної свідомості. Це поняття охоплює складний спектр взаємовідносин, відображаючи духовне поєднання людини з природою [24].

Екологічні проблеми мають людське походження, вони виникають через поведінку, свідомість та дії людей. Відтак стає очевидним, що вирішення кризових ситуацій у природі значною мірою залежить від подолання психологічних труднощів, серед яких особливе місце займає проблема формування екологічного світогляду [39].

Процес формування у молодших школярів екологічної свідомості представляє собою процес цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість учня, що передбачає управління психологічними механізмами формування (інтеріоризацією, екстеріоризацією, рефлексією) і механізмами особистісного саморозвитку (ціннісні орієнтації, особистісні смисли, самооцінка, цілепокладання, мотиваційно-вольові компоненти, конгруентність, самоактуалізація) [57].

Екологічна освіта є важливою передумовою для подолання негативних наслідків впливу людської діяльності на навколишнє середовище, а, отже, і чинником формування екологічної свідомості особистості як регулятора відносин у системі «людина–довкілля» [11].

Екологічна свідомість-складне, інтегративне, психологічне утворення особистості, що включає пізнавальний компонент (система знань про себе, як суб'єкта природоохоронної діяльності,), емоційно-ціннісний (оцінка відповідності своєму власному ідеальному Я-образу в природоохоронній діяльності) і поведінковий компонент (саморегуляція своєї поведінки в природі), що цілеспрямовано формується, зважаючи на діалектичну єдність та враховуючи вікові й індивідуальні особливості учня [44].

Отож, на сьогоднішній день у педагогічній теорії та практиці досі відсутня єдина думка щодо того, які саме умови забезпечують ефективне формування екологічної свідомості особистості. Це зумовлено зміною підходів до екологічної освіти: від акценту на раціональному використанні природних ресурсів та загальній охороні природи до розвитку екологічної свідомості, моралі та етики. У цьому контексті першочерговим завданням стає визначення сутності поняття "екологічна свідомість" і розкриття його змістовно-понятійних характеристик [46].

Аналіз досліджень, присвячених проблемі формування екологічної свідомості, виявив, що, з одного боку, вже накопичено значний теоретичний і практичний досвід. Водночас, з іншого боку, все ще не створено необхідні засади для розвитку цієї важливої теми. Також не визначено повний перелік педагогічних умов, які б забезпечували ефективне формування екологічної свідомості, і наразі відсутня узгоджена система її змістовно-понятійних основ.

1.2. Гра, як важливий засіб всебічного розвитку екологічної свідомості у дітей молодшого шкільного віку

Гра є одним із найзахопливіших видів людської активності, ключовою діяльністю школярів, інструментом їхнього всебічного розвитку та ефективним методом виховання.

У дитинстві гра виступає головною формою діяльності людини. Через неї діти відкривають для себе навколишній світ. Без гри їхнє життя стає монотонним і нецікавим, а буденність може навіть призвести до розвитку хвороб. У процесі гри молодші школярі перевіряють свою силу та спритність, розвивають уяву, прагнуть відкривати природні загадки та тягнуться до прекрасного. За вмілої організації гра може бути важливим інструментом у роботі педагога, у реалізації завдань екологічного виховання.

Гра приносить хвилини щирої радості, задовольняє поточні нагальні потреби і водночас спрямована на майбутнє. Під час гри у дітей розвиваються або закріплюються якості, вміння та здібності, які стануть необхідними для виконання соціальних, професійних і творчих завдань у майбутньому. Там, де присутня гра, панують здоров'я та радість дитинства.

Гра настільки різноманітна, оригінальна та унікальна, що її межі виглядають безмежними і невидимими, а дати їй чітке та лаконічне визначення, мабуть, просто неможливо. Багато наукових пояснень поняття гри є неточними, неповними, а інколи навіть хибними.

Ігри найбільше приваблюють молодших школярів, адже саме під час їх проведення формуються екологічні знання та відповідальне ставлення до природи. Екологічні ігри й вікторини не лише активізують інтерес учнів до проблем довкілля, але й роблять уроки яскравими й захопливими. Основним завданням таких ігор є розвиток у дітей потреби спілкуватися з природою, засвоєння норм екологічно відповідальної поведінки, усвідомлення важливості природи в її багатогранному значенні, формування внутрішньої потреби в екологічній діяльності, а також відчуття єдності з природним середовищем, Землею та Всесвітом.

Формування знань про природу у молодших школярів є початковим етапом екологічної освіти, який створює основи екологічної культури особистості дитини, що, безумовно, надзвичайно важливо для розвитку

особистості, свідомості, мислення, пізнавальної діяльності та мовлення молодшого школяра з психічними розладами та його подальшої соціалізації, тобто можна говорити про всебічний розвивальний потенціал екологічної освіти [2, с.18]. Щоб знайти психолого-педагогічні основи ігрової дії як засіб формування природних знань у молодих школярів, треба зрозуміти поняття «гра» в загальному. Для цього ми дивилися на психолого-педагогічну книжки. В «Енциклопедії освіти» гра описується як тип творчої діяльності людини, де в уявній формі повторюються способи дії з предметами, відносини між людьми, норми соціального життя та культурні здобутки людства, що показують історично досягнутий рівень розвитку суспільства [17, с.139].

Гончаренко описує гру як «... вид неефективної роботи, причина якої в її процесі, а не у результатах. В історії людського суспільства гра пов'язана з магією і релігійною поведінкою. Має важливе значення для психологічної підготовки до майбутніх життєвих ситуацій ...» [12].

На думку С. Рубінштейна, «гра – це продумана діяльність, набір продуманих дій, значення в вихованні, навчанні, розвитку дітей як засіб об'єднаних єдиним мотивом під час яких проявляється певне ставлення особистості до навколишнього світу». При цьому мотив проявляється у таких процесах вираз різноманітних почуттів які є важливими для дитини; виконання дій цілей які важливі для індивіда. Отже можна сказати що мотивом гри є здійснення потрібних для самої дитини цілей через які проявляються важливі для дитини почуття. Іншими словами дитина в ігровій ситуації відтворює світ дорослих який прагне який є для неї важливим і в цій же ситуації вона показує свої емоції та переживання

А. Макаренко зазначав, що гра – це «могутній виховний засіб, активна форма пізнання живої та неживої природи» [26]. К. Ушинський стверджував, що гра є «могутнім виховним засобом, виробленим самим людством, тому в ньому відобразилася справжня потреба людської природи» [61]. О. Усова у своїх працях вказує, що гра є «великою

знахідкою як навчальний засіб» [58]. З цього приводу вона зазначає, що «необхідно шукати можливості побудови таких ігор, у яких були б добре виражені елементи прямого навчання, важливо насичувати ігри новими знаннями" [58, с.35].

Л. С. Виготський ще в 20-х роках минулого століття звернув увагу на зміну змісту і динаміки дитячої гри. Одна з глав цієї книги Л. С. Виготського «Педагогічна психологія» містить дослідження педагогічного значення гри.

«... Уже давно виявлено, – пише Л. С. Виготський, – що гра не представляє з себе чогось випадкового, вона незмінно виникає на всіх стадіях культурного життя в найрізноманітніших народів і представляє фатальну і природну особливість людської природи. Ігри організують вищі форми поведінки, бувають пов'язані з роздільною здатністю досить складних завдань поведінки, вимагають від гри напруги, кмітливості і винахідливості, спільного і комбінованої дії самих різних здібностей і сил» [13].

При використанні вчителем на уроці елементів гри, у класі створюється доброзичлива обстановка, бадьорий настрій, прагнення вчитися. Плануючи урок, вчитель повинен звертати увагу на вік учнів, використовувати ті ігри, які будуть цікавими та зрозумілими.

А. С. Макаренко писав: «Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...». Отже, гра, її організація – ключ в організації виховання [26, с.19].

Важливого значення набуває також виховна сторона ігрової діяльності. Гра захоплює дітей тим, що вони здатні уявляти, миттєво відшукати рішення [28]. У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються.

Гра є найзвичайнішою та найпривабливішою діяльністю для молодших школярів. Ще К. Д. Ушинський писав: «Зробити серйозне заняття для дитини цікавим – ось завдання початкового навчання. Кожна здорова дитина потребує діяльності і до того ж серйозної діяльності... з перших же уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність в їх виконанні» [60].

В.О. Сухомлинський виступав за те, щоб прекрасний світ природи, гри, казки, що існував перед дитиною до школи, не припиняв існувати перед нею, коли вона заходила до класу. Молодший школяр лише тоді посправжньому полюбить школу, клас, коли педагог зможе зберегти йому ті радості, які він мав у ранньому дитинстві [49].

Одним зі способів підтримувати позитивне ставлення до навчання є добре розроблена гра, яка допомагає впорядкувати освітній процес і засвоїти нові знання. Освітні ігри відрізняються від звичайних тим, що мають чітко визначену мету навчання та виховання, а також відповідний педагогічний результат. Педагог відкрито формулює завдання гри та вкладає в неї навчально-виховний зміст.

Використання ігор у навчальному процесі є своєрідним і оригінальним методом розвитку, який дозволяє вчителям зробити не тільки творчу роботу учнів цікавою та захоплюючою, але й допомогти їм зрозуміти основні моральні принципи.

Використання ігрових методів навчання є дієвим способом залучення учнів початкової школи до навчального процесу, адже гра є одним з основних видів їхньої діяльності. Застосування ігрових методів у навчанні сприяє активізації дитини, розвитку її когнітивних здібностей, спостережливості, зосередженості та інших психічних функцій, посилює інтерес до навчання, стимулює креативність, образне мислення та зменшує втому, оскільки гра робить навчання більш захопливим для учнів [22].

У науково-педагогічній літературі питання використання гри в освітньому процесі початкової школи займає важливе місце. Гра

розглядається не лише як природна форма діяльності молодших школярів, а й як ефективний дидактичний засіб, що сприяє розвитку пізнавальної активності, емоційної сфери, творчого мислення й екологічної свідомості.

О.Я. Савченко підкреслює важливість активізації навчальної діяльності молодших школярів через використання різноманітних форм гри, наголошуючи на тому, що гра має бути інтегрована в навчальний процес як засіб формування компетентностей, зокрема екологічної [42].

Н.М. Бібік розглядає гру як важливий інструмент реалізації компетентнісного підходу в початковій освіті, акцентуючи увагу на інтеграції екологічного змісту у навчальний процес через ігрову діяльність. На її думку, гра сприяє не лише засвоєнню знань, а й формуванню ціннісного ставлення до природи [3].

О.І. Пометун у своїх працях розглядає гру як один із методів формування соціальної, громадянської та екологічної компетентностей, що є ключовими для розвитку сучасного молодшого школяра. Вона підкреслює, що дидактичні ігри, зокрема рольові, моделювальні, проблемні, сприяють формуванню в дітей активної життєвої позиції та екологічної відповідальності [34].

Зокрема, Л. Кондрашова зазначає, що «гру слід розглядати як педагогічний інструмент розвитку морально-екологічної орієнтації особистості молодшого школяра» [23].

Актуальність питання використання гри у формуванні екологічної свідомості зумовлена сучасними глобальними викликами: змінами клімату, зростанням рівня забруднення довкілля, вичерпуванням природних ресурсів. Ці проблеми потребують нової генерації громадян — екологічно свідомих, відповідальних, здатних діяти на користь природи. Саме тому починати екологічне виховання необхідно з раннього віку, коли особистість лише формується, а гра є провідною діяльністю [15].

Гра, за словами О. Савченко, є «найприроднішою формою активного пізнання світу молодшим школярем» [42], а отже — найбільш ефективним

засобом впливу на його свідомість. У процесі екологічної гри діти не лише засвоюють екологічні знання, а й переживають екологічні ситуації, вчаться робити моральний вибір, приймати рішення, що є основою для формування екологічної свідомості.

Попри визнану педагогічну цінність гри, у практиці сучасної школи ігровій діяльності часто приділяється недостатньо уваги. Навчальний процес, особливо в умовах орієнтації на результативність та стандартизовані тести, переважно зосереджується на репродуктивному засвоєнні знань. Це звужує можливості розвитку особистісної мотивації та емоційного залучення, які гра, навпаки, посилює.

Дослідниця Т. Поніманська зазначає, що гра не просто розважає, а є серйозним механізмом формування соціальних, емоційних і пізнавальних якостей, і тому має бути інтегрованою в навчальний процес, зокрема в інтегрований курс «Я досліджую світ» [35].

Крім того, сучасні екологічні ігри мають потенціал для розвитку ціннісного ставлення до природи, формування екологічного мислення, навичок спостереження, аналізу, взаємодії з природним середовищем.

Отже, аналіз наукових підходів дослідників свідчить про високу ефективність гри як дидактичного інструменту в початковій школі, особливо у процесі формування екологічної свідомості. Гра забезпечує природну мотивацію до навчання, створює ситуації вибору, дозволяє моделювати реальні екологічні проблеми та сприяє формуванню активної життєвої позиції у молодших школярів [56].

У грі моделюються зразки поведінки та діяльності людини, дотримання яких сприяє вивченню та осмисленню матеріальної та соціальної реальності, інтелектуальному, емоційному та моральному розвитку індивіда [32]. Гра є засобом всебічного розвитку дитини, важливим методом виховання, а отже, саме в ній формуються моральні норми та правила поведінки в природі. Гра розглядається, як важливий засіб формування екологічної направленості особистості дитини. Гра в

екологічному вихованні гарантує успіх ненав'язливістю опанування нормами та правилами поведіння у природі, надає змогу коригувати мотиваційну сферу, забезпечує дієвість процесів пізнання, створює умови для реалізації поведінкової діяльності [52]. У процесі гри дитина вчиться вирішувати проблеми, досліджує світ навколо, знаходить способи подолання різних ситуацій.

Ігрова діяльність приносить радість дітям, позитивно впливає на їхній емоційний стан, а також допомагає усвідомити важливість обережного та відповідального ставлення до природи, сприяючи формуванню екологічно свідомої поведінки. Необхідно активно застосовувати ігрові методи навчання. Гра має сприяти: формуванню емоційного інтелекту, викликаючи позитивні почуття та враження; створенню ігрового середовища, що демонструє взаємозв'язки у природі, підкреслюючи її важливість та всеосяжність; вихованню бережливого ставлення до всього живого, заохоченню до посильної підтримки дорослих у догляді за доквіллям та осуду дій, що шкодять природі [40].

Гра є основною діяльністю дітей молодшого шкільного віку, тому вона сприяє формуванню їхніх особистих якостей, моральних цінностей, способів мислення та навичок взаємодії з навколишнім світом.

Гра має величезне значення для розвитку та виховання дитини. Дитячі ігри розвивають здібності та дають початок корисним навикам. На завершальному етапі підготовки дітей до самостійного життя, їхні зусилля мають сприятливий вплив на особистісний розвиток дитини.

Гра відіграє важливу роль у розвитку дитини, допомагаючи їй адаптуватися до суспільства, вчитися взаємодіяти з іншими, формувати моральні цінності, відпочивати та отримувати позитивні емоції. Крім того, гра дозволяє дитині відчувати себе в ролі керуючого, контролюючи свою поведінку та ситуацію. Хоча діяльність дитини у грі відрізняється від діяльності дорослих, вона переживає приємні відчуття впевненості та впливу. Гра створює для дитини умовний світ, де вона може наслідувати

дорослих і реалізувати емоції, які поки що недоступні в реальному житті через брак досвіду, умінь та знань.

Структурні компоненти ігрової форми:

1. Ігрова модель (основа гри, яка визначає її основні правила та структуру, і базується на конкретному виді гри.)

2. Спосіб організації навчання або правила організації гри та навчання (визначають тип гри).

3. Характер навчально-пізнавальної діяльності (визначає клас гри) [52]. Ігрова форма — це спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на основі ігрової моделі, що сприяє активному залученню дітей у навчальний процес через гру.

Гра характеризується певними, властивими лише їй рисами:

1. Гра - це добровільна, незалежна активність, що починається за власним бажанням дитини. У грі дитина втілює свої ідеї, діє по-своєму, перетворює реальність відповідно до своїх уявлень. Гра не має обов'язків перед дорослими.

2. Присутність креативної складової. Гра завжди включає в себе ініціативу, фантазію, спритність, винахідливість і потребує активної роботи уяви та емоцій дитини.

3. Емоційна забарвленість. Під час гри діти відчують різні емоції, які пов'язані з виконуваними ролями.

Істотний вплив гри на екологічну освіту учнів початкових класів може бути досягнутий лише за умови цілеспрямованої діяльності вчителя. Результативність застосування гри для формування у молодших школярів бережливого ставлення до навколишнього середовища визначається способом організації ігрового процесу. Правильно організовані екологічні ігри дають змогу вчителю домогтися як найповнішого самовираження вихованців, стимулювати їхню діяльність, що відповідає загальноновизнаним нормам і принципам вивчення навколишнього середовища, упорядкувати та зміцнити знання.

Отже, прагнення до гри залишається з людиною протягом усього життя. Для дітей гра є особливо важливою не лише для загального, фізичного та емоційного розвитку, але й для підготовки до майбутнього. Завдяки грі дитина швидше засвоює правила та соціальні норми, знайомиться зі світом природи, ефективніше опановує навички екологічної поведінки.

Отже, гра є природним механізмом розвитку дитини. Саме в ігровій діяльності дитина з легкістю і задоволенням проявляє свої творчі здібності, закріплює та опановує нові вміння та інформацію, розвиває рухові навички, увагу, уяву, пам'ять, вчиться мислити, оцінювати ситуації, справлятися з проблемами, набуваючи при цьому важливий соціальний досвід. Гра є ефективним засобом формування екологічної свідомості у дітей молодшого шкільного віку. Вона поєднує пізнавальний, емоційний і практичний аспекти, що сприяють цілісному розвитку екологічної культури особистості. Рольові, дидактичні, сюжетно-рольові ігри рекомендуються як основні інструменти екологічного виховання в початковій школі.

1.3. Формування екологічної свідомості молодших школярів в умовах НУШ засобами дидактичних ігор

Одним із ключових завдань Нової української школи є формування особистості, здатної відповідально ставитися до довкілля та розв'язувати екологічні проблеми на рівні повсякденної поведінки. У цьому контексті важливого значення набуває екологічна освіта, яка має бути не лише інформаційною, а й діяльнісною, ціннісною та емоційно забарвленою. Особливої актуальності вона набуває у початковій школі, коли закладаються основи світогляду дитини.

Дидактичні ігри посідають особливе місце в освітньому процесі, адже поєднують навчання з активною, цікавою для дитини діяльністю. Вони створюють умови для ефективного засвоєння знань, розвитку

мислення, уваги, уяви та мотивації до навчання. Особливу цінність дидактичні ігри набувають у початковій школі, де провідною формою пізнання є гра, що відповідає віковим і психологічним особливостям дітей [6].

У контексті формування екологічної свідомості молодших школярів дидактичні ігри є незамінним засобом, оскільки вони дають можливість не просто пасивно сприймати інформацію, а активно пізнавати навколишній світ через дослідження, моделювання, прийняття рішень і рефлексію. Через гру діти вчаться усвідомлювати взаємозв'язок людини з природою, розуміти значення збереження довкілля, формувати етичне ставлення до природи та відповідальність за свої дії [18].

Завдяки інтерактивності та емоційності, дидактичні ігри сприяють розвитку ціннісних орієнтацій, комунікативних навичок і самостійності, що є ключовими складовими екологічної свідомості. В умовах Нової української школи, яка акцентує увагу на компетентнісному та діяльнісному підходах, дидактичні ігри стають ефективним інструментом, що допомагає реалізувати цілі екологічного виховання на практиці [55].

Дидактична гра є основною формою навчальної діяльності для молодших школярів та ефективним засобом розвитку екологічної свідомості. У ігровому середовищі учні не лише дізнаються про навколишнє середовище, але й навчаються його застосовувати в реальних життєвих ситуаціях. Ігрове середовище також навчає їх брати на себе відповідальність за своє довкілля. Зміст гри, адаптований до вікових особливостей молодших школярів, сприяє прийняттю правил і норм навколишнього середовища.

Видатні вчені, зокрема Арістотель, Платон, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Шиллер, Г. Спенсер, Дж. Локк, Я. А. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші, вивчали феномен дидактичної гри та працювали над її педагогічними основами. Навчальна мета гри встановлюється відповідно до вимог програми з предмету "Природознавство", враховуючи вікові

особливості учнів. Наприклад, це може бути формування у дітей знань про природні явища та об'єкти, розвиток як наочного, так і теоретичного мислення; формування розуміння взаємозв'язків у природному середовищі; розвиток оцінювання та самооцінювання діяльності людини, винахідливості, вміння проявляти наполегливість для досягнення поставленої задачі, цілеспрямованої уваги та зосередженості [30].

Дидактична гра - це активне групове заняття, спрямоване на розробку найкращих рішень, використання способів і технік в змодельованих обставинах, які імітують справжню ситуацію. Таким чином, порядок дій у грі є ціллю навчання та стає прямим об'єктом уваги учня [36].

Дидактичні ігри мають на меті розв'язання освітніх завдань у захопливій формі. Вирішення пізнавальної задачі, яке вимагає подолання труднощів і розумової напруги, привчає дитину до розумової праці. Одночасно діти розвивають логічне мислення. Освітній процес сприяє розвитку в дітей навичок спостереження, зіставлення та групування об'єктів за конкретними характеристиками. Він також спрямований на тренування пам'яті та концентрації уваги. Діти вчаться використовувати правильну термінологію, формулювати зв'язні висловлювання, описувати об'єкти, називати їх властивості та дії. Крім того, навчання стимулює їхню допитливість та винахідливість, дозволяючи засвоювати або поглиблювати навчальний матеріал. Ігри в школі, які в першу чергу мають дидактичний характер, мають привернути увагу учнів до предмету уроку, надати їм нові знання та спонукати їх до напруженого мислення [50].

Т.В. Погребняк безпосередньо звертається до проблеми формування екологічної культури молодших школярів. Науковиця доводить, що саме гра, зокрема дидактична, може бути ефективним засобом формування основ екологічної свідомості, розширення уявлень про взаємозв'язки в природі та виховання відповідального ставлення до довкілля [33].

Совін В. наголошує, що екологічне виховання молодших школярів має бути інтегроване у всі види навчальної діяльності, включаючи уроки, позакласні заходи та ігрові форми роботи. Автор підкреслює, що ефективне формування екологічної свідомості можливе тоді, коли діти не лише отримують знання про природу, а й беруть активну участь у практичних, дослідницьких та ігрових завданнях, які допомагають усвідомити власну відповідальність за стан довкілля [47].

Г. Чайковська зазначає, що екологічне виховання в початковій школі є результативним лише тоді, коли вчитель сам має сформовану екологічну культуру, практикує екологічно доцільну поведінку та здатний передавати учням не лише знання, а й ціннісний досвід взаємодії з природою. Саме особистісний приклад педагога, на думку авторки, є одним із ключових чинників розвитку екологічної свідомості молодших школярів [64].

С.О. Ушакова досліджує вплив дидактичних ігор на розвиток мислення молодших школярів та формування екологічних уявлень. У працях дослідниці наголошується на важливості добору ігор відповідно до вікових особливостей дітей, їхніх пізнавальних інтересів та рівня сформованості екологічної компетентності [59].

Г.Є. Ковальчук акцентує увагу на дидактичній грі як педагогічному засобі формування екологічної свідомості учнів початкової школи. Вона підкреслює значення емоційної залученості дитини в гру, що сприяє глибшому засвоєнню екологічного матеріалу, вихованню турботливого ставлення до природи [20].

Т. І. Шамова підкреслює, що дидактична гра є ефективним засобом активізації навчальної діяльності, оскільки в ігровій формі школярі легше приймають навчальну мету як особистісно значущу. Гра створює ситуації пізнавальної мотивації, у яких дитина не просто виконує завдання, а прагне досягти результату, дотримуючись правил і проявляючи самостійність. Саме тому дидактична гра підвищує інтерес до навчання,

сприяє розвитку уваги, мислення, уміння співпрацювати та формує позитивне ставлення до пізнавальної діяльності [66].

Ю. Шаульська зазначає, що екологічне виховання молодших школярів слід спрямовувати насамперед на формування емоційно-ціннісного ставлення до природи, оскільки саме в цьому віці закладаються основи відповідальної поведінки в довкіллі. На думку дослідниці, ефективність екологічної освіти забезпечується через інтеграцію екологічного змісту в усі навчальні предмети та організацію практичної діяльності дітей, через дидактичні ігри [67].

Щербань П. М. підкреслює, що дидактична гра є ефективним засобом формування пізнавальної активності та творчих умінь учнів, оскільки через гру діти не лише засвоюють знання, а й розвивають самостійність, здатність до аналізу та прийняття рішень. Автор наголошує, що ігрова діяльність дозволяє педагогам поєднувати навчання з вихованням, створюючи ситуативно-ціннісний досвід, який сприяє формуванню свідомого ставлення до навчального матеріалу і, за потреби, до екологічних проблем [69].

Якимчук О. Г. наголошує, що дидактична гра сприяє формуванню ціннісного ставлення учнів до навчання і довкілля, оскільки вона поєднує пізнавальну діяльність з емоційно-мотиваційним досвідом. Через участь у грі діти вчаться враховувати правила, приймати колективні рішення та оцінювати наслідки власних дій, що є важливим для розвитку усвідомленої відповідальності за стан навколишнього середовища та формування екологічної свідомості [71].

Застосування дидактичних ігор у навчально-виховному процесі початкової школи спрямоване на те, щоб діти засвоїли знання та вміння, необхідні для практичного використання отриманої інформації в нестандартних умовах; сприяє розвитку концентрації, мовленнєвих навичок і запам'ятовування; активізує творчий потенціал; формує допитливість та креативність. Головною метою екологічних ігор є

формування екологічної грамотності та відповідального ставлення до навколишнього середовища. Впровадження дидактичних ігор та ігрових методів на уроках робить навчання більш захопливим, створює позитивну атмосферу, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Дидактичні ігри на уроках «Я досліджую світ» можуть мати різноманітні форми застосування: урок може повністю базуватися на сюжетно-рольовій грі (наприклад, з появою казкового персонажа – зими, весни тощо); їх можна використовувати як частину уроку; протягом уроку можливо неодноразове створення ігрових ситуацій (за допомогою казкового героя, іграшки, елементів змагання).

Під час проведення занять з курсу "Я досліджую світ" у початкових класах корисно застосовувати наступні навчальні ігри: 1) для стимулювання та вдосконалення когнітивних процесів (зіставлення, реконструювання та доповнення цілісності, ідентифікація відмінного, систематизація); 2) для покращення мовленнєвих навичок; 3) для формування емоційно-вольової компетентності (ігрові постановки, сюжетно-рольові ігри). Під час вибору ігор для класу, варто віддавати перевагу тим, що залучають найбільшу кількість учнів, вимагають оперативного реагування, підтримують увагу та дозволяють засвоїти обмежений обсяг інформації. Застосування поезії, приказок і головоломок у ході гри сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Водночас, навчальні ігри повинні відповідати наступним критеріям: 1) бути пов'язаними з метою та темою заняття; 2) сприяти поглибленню, розширенню та закріпленню знань учнів; 3) бути адаптованими до вікових особливостей дітей, зрозумілими, забезпечувати поступове ускладнення аналітичних, синтетичних, абстрактних та узагальнюючих операцій [46].

Ігри під час екскурсій на природу відкривають значні перспективи для розвитку. Стимулюючи активне емоційне залучення учнів, стає простіше показати дітям різноманітність і красу навколишнього середовища, акцентувати увагу на не дуже помітних, але важливих

особливостях рослинного та тваринного світу [2]. Ігри з використанням природних об'єктів позитивно впливають на розвиток сенсорного сприйняття, зокрема дотикових, смакових та нюхових відчуттів (наприклад, ігри "Лісові знахідки", "Схованка", "Спробуй на смак", "Вгадай аромат", "Чарівний мішечок"). Вони також стимулюють мислення та концентрацію уваги, сприяючи виокремленню головних ознак, їх зіставленню та узагальненню (наприклад, гра "Дегустація", "Якого відтінку предмет"). Діти вчаться описувати об'єкти та розпізнавати їх за описом (наприклад, "Знайди своє дерево", "Опиши предмет"), визначати ціле за частиною та навпаки, а також об'єднувати предмети за функціональним призначенням (наприклад, "Павутинка"). Крім того, ігри допомагають встановити порядок етапів розвитку рослин і тварин. Екологічні ігри на природі поділяються на інформаційні та рухливі з навчальним компонентом. Останні особливо важливі, оскільки поєднують фізичну активність молодших школярів з навчанням та пізнанням навколишнього світу [10].

Дидактичні ігри, що містять завдання проблемно-пізнавального змісту, вимагають від молодших школярів значної інтелектуальної та практичної жвавості. Цими завданнями передбачається виконання дослідів, спостережень, практичних занять, знаходження матеріалів та методів роботи з ними. Для спрощення процесу виконання завдання учням пропонується послідовність виконання практичних кроків. Така пошукова пізнавальна діяльність готує учнів до більш свідомого сприйняття нового матеріалу та спрямовує їх на творче застосування здобутих знань у різноманітних навчальних ситуаціях. Наприклад, учням можна запропонувати дослідити умови проростання зерна, поділивши клас на декілька груп, кожна з яких повинна, уявивши себе дослідниками, представити свою роботу. Також можна використати гру «Розвиваємо уважність». Формуванню креативності та вирішенню питань екологічної свідомості ефективно допомагають творчі рольові ігри (такі як "Вгадай,

хто це?", "Людина з кори", "Створимо зображення тварини (птаха)"). Доведено, що освітньо-виховний аспект творчої гри реалізується за умови застосування певної методології, де планування, розподіл функцій і підготовка до гри зберігають її унікальність, привабливість, дитячу щирість, а також гарантують обізнаність про об'єкти гри, наближаючи умови до справжніх ситуацій.

На етапі стимулювання інтересу учнів до навчання рекомендується застосовувати загадки. Вони є не лише цікавим методом роботи, що має на меті зацікавити дітей темою уроку, а й сприяють розвитку, зокрема, кмітливості. Загадки можуть містити неповний, але доволі точний опис об'єктів та явищ природи. Важливо, щоб зміст гри акцентував увагу на взаємозв'язках між людьми та їхньому шанобливому ставленні до природи. Екологічні дидактичні ігри особливо ефективні при використанні безпосередньо в природному середовищі для учнів початкових класів, що сприяє формуванню екологічного світогляду та екологічної культури молодшого покоління, оскільки дозволяє досліджувати навколишнє середовище різними способами [37].

Дидактичні ігри є не просто ефективним інструментом для розвитку екологічних знань, умінь і навичок у молодших школярів, але й засобом формування норм поведінки в навколишньому середовищі. Саме це повинно стати одним із ключових елементів у забезпеченні екологічної освіти учнів початкових класів .

Використання дидактичних ігор як способу сприяння розвитку дітей молодшого шкільного віку має давню історію. Зокрема, звичай активного застосування навчальних ігор для виховання та навчання дітей, який сформувався в народній педагогіці, було продовжено в роботах науковців і в практичній діяльності багатьох педагогів минулих часів: Ф. Фребеля, М. Монтесорі, Є. І. Тихєвої, А. І. Сорокіної, С. Ф. Русової та інших.

Дидактична гра на уроці- це не головна мета, а інструмент навчання та виховання. Власне визначення "дидактична гра" акцентує на її освітній спрямованості та широких можливостях використання.

Дидактична гра поєднує навчальну мету з ігровою формою. Такий підхід підвищує бажання учнів навчатися, підвищує їхню пізнавальну активність і сприяє більш ефективному оволодінню навчальним матеріалом.

Дидактичні ігри є надзвичайно корисними для виховання відповідальності за навколишнє середовище, оскільки вони дають учням уявлення про реальні ситуації, пов'язані з охороною навколишнього середовища, розвивають критичне мислення та мотивують до поведінки, яка є відповідальною за навколишнє середовище. Учні не лише дізнаються про природу, але й навчаються діяти, приймати рішення, робити висновки та співпереживати з природою.

Уроки з курсу «Я досліджую світ» мають значний потенціал для впровадження дидактичних ігор екологічного спрямування, що сприяють формуванню екологічної свідомості молодших школярів.

Таким чином, дидактичні ігри в курсі «Я досліджую світ» створюють сприятливі умови для формування екологічної свідомості молодших школярів, поєднуючи навчання з активною діяльністю і емоційним переживанням.

Висновки до розділу 1

На основі узагальнення теоретичних матеріалів, наведених у першому розділі, було зроблено наступні висновки: формування екологічної свідомості є однією з найважливіших завдань сучасної освіти, оскільки це є ефективним засобом подолання екологічної кризи, спричиненої антропогенним впливом. Пізнавальні, емоційно-ціннісні та

поведінкові елементи складають екологічну свідомість молодшого школяра.

З'ясовано, що поняття екологічної свідомості охоплює комплекс знань про зв'язки між природою та людиною; цінність довкілля; усвідомлення того, що їхні дії впливають на довкілля; і бажання діяти відповідно до правил і норм довкілля. Вплив соціального середовища, освітнього середовища та власних особистісних зусиль дитини відіграють важливу роль у її формуванні [51].

Констатовано, що гра є провідною діяльністю молодших школярів, яка природно поєднує в собі навчальні, виховні та розвивальні функції. Дидактична гра має високий потенціал як метод і засіб формування екологічної свідомості, оскільки дозволяє дітям засвоювати екологічні знання в емоційно забарвленій, доступній і практично значущій формі.

Проаналізовано наукові підходи вітчизняних педагогів, які підкреслюють, що саме через інтеграцію гри та пізнавальної діяльності можливе ефективне формування ціннісного ставлення до природи в учнів початкової школи.

Доведено, що ефективне формування екологічної свідомості потребує створення спеціально організованого педагогічного середовища, в якому дидактичні ігри виступають не лише розважальним елементом, а й способом осмислення морально-етичних норм у взаємодії з природою.

Таким чином, аналіз теоретичних джерел дав змогу окреслити наукові засади формування екологічної свідомості учнів початкової школи, а також підтвердити доцільність використання дидактичних ігор як ефективного засобу розвитку екологічного мислення, почуттів та відповідальної поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

2.1. Стан сформованості екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор

Наша експериментальна робота розпочалася з визначення початкового рівня сформованості екологічної свідомості в учнів початкової школи. Головною метою дослідження, була оцінка рівня екологічної свідомості молодших школярів: значення природи в їхньому житті, знання екологічних термінів і дотримання правил поведінки у природі. Під час педагогічного експерименту нами було запропоновано учням дидактичні ігри, які допомагають формувати екологічні знання, умінь та відповідального ставлення до природи. Ігри дозволять молодшим школярам побачити, як змінюється їхнє ставлення до навколишнього середовища.

Наше експериментальне дослідження проводилось у декілька етапів. На першому рівні експерименту ми розпочали з пошукового етапу.

На пошуковому етапі передбачалося:

- аналіз Державного стандарту початкової освіти та Типової освітньої програми початкової освіти під керівництвом О. Я. Савченко;
- аналіз навчального підручника за 4 клас (2 частини) та зошитів з курсу «Я досліджую світ»
- проведення анкетування серед учнів 4 класів з метою з'ясувати рівня їхньої екологічної свідомості.

Аналізуючи Державний стандарт початкової освіти, ми прийшли до спрямованості на формування екологічної компетентності молодших школярів. У стандарті зазначено, що екологічна компетентність, передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання

природних ресурсів з розумінням важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства [14].

Таким чином, у молодших школярів формуються практичні навички екологічної поведінки, а саме:

- усвідомлювати взаємозв'язки в природі,
- пояснювати наслідки власної поведінки,
- бережливо використовувати ресурси,
- діяти відповідально в довкіллі, що є ключовими проявами екологічної свідомості.

Варто зазначити, що важливим також є розвиток критичного та креативного мислення, адже під час дослідження учні навчаються оцінювати проблеми, висловлювати власні думки, генерувати ідеї, що сприяє глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків між діяльністю людини та станом природи.

Згідно з додатком 5 до Державного стандарту [14], вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів 4 класу з природничої галузі, такі:

1) відкриває світ природи, набуває досвіду її дослідження, шукає відповіді на запитання, спостерігає, експериментує та моделює, виявляє допитливість та отримує радість від пізнання природи;

2) опрацьовує та систематизує інформацію природничого змісту, отриману з доступних джерел та представляє її у різних формах;

3) усвідомлює розмаїття природи, взаємозв'язки її об'єктів та явищ, пояснює роль природничих наук і техніки в житті людини, відповідально діє у природі;

4) критично оцінює факти, поєднує новий досвід з набутим раніше і, творчо його використовує для розв'язування проблем природничого характеру [14].

На другому етапі нашого дослідження було проаналізовано Типову освітню програму розроблену Новою українською школою під

керівництвом О. Я. Савченко, бо на її основі проводиться навчання початкової школи у ліцеї

Очікувані результати щодо Природничої освітньої галузі у типовій освітній програмі, розробленої під керівництвом О. Савченко [54] подано в таких змістових лініях: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Природа», «Людина і природа».

Змістова лінія «Людина» розкриває ідею людини як невід'ємної частини природи і суспільства, сприяє пізнанню себе, своїх можливостей, формуванню навичок здорової та безпечної поведінки, зокрема в надзвичайних ситуаціях.

Змістова лінія «Людина серед людей» формує розуміння соціальних ролей (школяр, член сім'ї і громади), стандарти поведінки в різних соціальних середовищах, моральні норми, навички співжиття і співпраці, соціальні зв'язки та волонтерську діяльність як прояв безкорисливої допомоги.

Змістова лінія «Людина в суспільстві» акцентує на громадянських правах і обов'язках, оцінюванні загроз, пізнанні рідного краю, історії, державних символів та внеску українців у світові досягнення.

Змістова лінія «Людина і світ» наголошує на Землі як спільному домі для всіх, толерантності до культурного розмаїття, залежності стану довкілля від поведінки людей, доброчинності, взаємодопомози у кризових ситуаціях.

Змістова лінія «Природа» охоплює різноманітність живої і неживої природи, методи її дослідження, природні зв'язки, особливості природи Землі та України.

Змістова лінія «Людина і природа» висвітлює взаємозв'язки людини і природи, використання природничих знань і технологій, відповідальну поведінку в природі та участь дітей у природоохоронній діяльності.

Очікувані результати навчання за програмою, укладеною під керівництвом О.Я. Савченко [54] репрезентовано у рисунку 2.1.

Рисунок 2.1.

Очікувані результати навчання за програмою, укладеною під керівництвом О. Савченко

Людина і світ	
<p><i>має уявлення про</i> Землю як спільний дім для всіх людей, та необхідність толерантного ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів; <i>виявляє інтерес</i> і повагу до різних культур і звичаїв; [4ГЮ 3.1] <i>наводить приклади</i> співробітництва України з іншими країнами щодо проблем охорони природи, енергозбереження, безпечного життя, запобігання стихіям; <i>цікавиться</i> іншими країнами, країнами-сусідами; [4 ГЮ 3.2] <i>виявляє</i> патріотичні почуття і прагнення знати більше про досягнення українців у різних галузях [4 ГЮ 4.2]</p>	<p>Земля – спільний дім для всіх людей. Уявні подорожі в інші країни (проект). Найближчі сусіди України. Співробітництво людей у питаннях збереження природи і життя. Внесок кожної людини у збереження різних культур і природних багатств.</p>

Природа	
<p><i>має уявлення про</i> Всесвіт і Сонячну систему; значення різних видів карт [4 ПРО 1.1]; <i>називає</i> способи орієнтування на місцевості; назви материків, океанів; правила поведінки під час землетрусів, повені [4 ПРО 1.1]; <i>наводить приклади</i> небесних тіл, водойм своєї місцевості та їхні назви; <i>розпізнає</i>: рівнини, гори, пагорби, яри; <i>пояснює</i>, як рух нашої планети впливає на явища, що відбуваються у неживій і живій природі (зміни дня і ночі; нерівномірне нагрівання земної поверхні; колообіг води; сезонні зміни у природі); значення плану місцевості і карти; значення прогнозу погоди для людей і розповідає про його використання у власному житті; <i>спостерігає і фіксує</i> зміни елементів погоди (температуру повітря, вітру, хмарності, опадів) [4</p>	<p>Планета Земля – наш дім у Всесвіті. Уявлення про Всесвіт, Сонячну систему. Небесні тіла: зорі, планети. Сонце – джерело світла і тепла на Землі. Земля – планета Сонячної системи. Місяць – природний супутник Землі. Вплив Сонця і Місяця на Землю. Форма і рухи Землі. Наслідки обертання і руху Землі. Природні зони Землі. Пристосування рослин і тварин до умов існування в різних природних зонах. Погода. Прогноз погоди. Способи зображення поверхні</p>

<p>ПРО 1.4]; <i>розповідає</i> про вплив Сонця і Місяця на нашу планету, про різноманітність природи материків, мешканців океанів [4 ПРО 2.1]; <i>знаходить і показує</i> на картах материки, океани та інші об'єкти відповідно до навчального завдання [4 ПРО 2.2]; <i>дізнається</i> з різних джерел про методи передбачення погоди, народні прикмети про зміну погоди [4 ПРО 2.1]; <i>орієнтується</i> на місцевості за допомогою компасу, Сонця і місцевих ознак [4 ПРО 1.5]; <i>проводить</i> спостереження за погодою, сезонними змінами природи своєї місцевості [4 ПРО 1.2]; <i>визначає</i> сторони горизонту по компасу; <i>моделює</i> Сонячну систему, сузір'я, зміни земної поверхні, обертання Землі [4 ПРО 1.4]; <i>застосовує</i> знання для спостереження за погодою, складання плану приміщення, орієнтування на місцевості, <i>робить висновки</i> про різноманітність і цілісність</p>	<p>Землі: глобус, план, карта. Сторони горизонту. Способи орієнтування на місцевості. Форми земної поверхні. Зміни земної поверхні: різновиди, причини і наслідки. Землетруси, виверження вулканів, робота вітру. Материки та океани, їхні назви і розташування на карті. Особливості природи материків і океанів. Різноманітність і цілісність природи Землі.</p>
---	--

Людина і природа

<p><i>наводить приклади</i> використання людиною природничо-наукових знань; матеріалів і виробів з них; місцевих виробництв [4 ПРО 2.2]; <i>має уявлення</i> про машини і механізми (транспортні засоби, побутові прилади тощо) [4 ПРО 2.1]; <i>пояснює</i>, як властивості матеріалів зумовлюють їх використання [4 ПРО 3.3]; <i>спостерігає</i> за роботою машин, побутових приладів [4 ПРО 1.4]; <i>дотримується основних правил</i> безпечного користування електроенергією, побутовими пристроями і приладами (праска, електрична чи газова плита, та ін) [4 ПРО 3.4], [4 СЗО 4.5]; <i>розповідає</i> про вирощування рослин, догляд за свійськими тваринами; про винаходи людства і професії, пов'язані з пізнанням природи, її використанням і збереженням (фізик, шахтар, інженер, природоохоронець та інші) [4 ПРО 1.5]; <i>здійснює</i> пошук інформації про розвиток техніки і технологій, <i>обговорює</i> безпечне й доцільне використання знань про природу, матеріали, технології [4 ПРО 2.1]; <i>моделює самостійно/у групі</i> зв'язки «природа – людина», «природа-рукотворний світ», «людина – рукотворний світ» і <i>складає розповідь</i> за створеною моделлю [4 ПРО 1.4]</p>	<p>Взаємозв'язки між людиною, природою і рукотворним світом. Значення природничо-наукових знань для людини. Рукотворний світ – світ, створений працею людини. Використання знань про природу, техніки і технологій людьми різних професій. Властивості і використання матеріалів у різних сферах діяльності людини (будівництві, виробництві паперу та енергії, продуктів харчування, побутових приладів тощо). Машини і механізми. Безпечне поводження з машинами і механізмами у повсякденному житті. Продукція місцевого виробництва і ресурси для її виготовлення. Рослинництво. Тваринництво. Винаходи людства. Ідеї природи, які людина застосовує у своїй діяльності.</p>
---	--

Наступний етап нашої роботи передбачав аналіз підручника «Я Досліджую Світ» 4 клас, який складається з 2 частин, авторів Н. Бібік, Г. Бондарчук, за типовою програмою О. Савченко (див. рис. 2.2.).

Підручник структуровано відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти і містить матеріал, що охоплює змістові лінії, зокрема «Людина і світ», «Природа», «Людина і природа». Велика частина змісту стосується питань людини з природним середовищем, охорони

природи, сталого використання природних ресурсів. Сприятливе підґрунтя для реалізації ігрових методів навчання створюють такі розділи підручника, у першій частині підручника – це «Планета Земля – наш дім у Всесвіті», «Земля - планета Сонячної системи», «Материка Землі. Особливості природи материків», «Океани Землі. Особливості природи океанів», а у другій частині - «Природні угруповання рідного краю», «Господарська діяльність у твоєму краї» «Земля — спільний дім для всіх людей. Охорона природи» [5].

Незважаючи на те, що у підручнику не використовується безпосередньо термін «дидактична гра», багато завдань містять елементи гри або створюють умови для її використання:

-Завдання-дослідження, які можна адаптувати до формату гри («знайди порушення в природі», «рятувальники природи»);

-Сюжетні ситуації, що стимулюють учнів до прийняття рішень і морального вибору (напр., як діяти, коли бачиш сміття в лісі);

-Запитання з елементами творчості, які можна перетворити в гру (створити правила поведінки для екологічної школи, скласти казку про річку тощо);

Крім того, цей підручник підтримує ідею роботи в парах і групах, які є ідеальними середовищами для проведення групових дидактичних ігор. Завдання, запропоновані тут, можуть бути використані для створення дидактичних ігор, які сприяють розвитку екологічного мислення та емоційно-ціннісного ставлення до природи, а також правильної екологічної поведінки.

Таким чином, підручник має високий потенціал для ігрової реалізації екологічної тематики. Можна ефективно використовувати змістові одиниці підручника як основу для створення і проведення дидактичних ігор різного типу: предметно-практичних, сюжетно-рольових, настільно-друкованих, пізнавально-творчих тощо.

ЗМІСТ	
<i>Людина в суспільстві</i>	
Україна — мій край, мій Батьківщина.....	4
Державні символи України.....	7
Правила життя в суспільстві.....	14
<i>Людина</i>	
Життя людини — найвища цінність.....	18
<i>Людина серед людей</i>	
Я та інші.....	25
<i>Людина</i>	
Земля — дім людини. Адаптація.....	27
<i>Природа</i>	
Планета Земля — наш дім у Всесвіті.....	30
Сонячна система — частина Всесвіту.....	34
Сонце — джерело світла і тепла на Землі.....	37
Земля — планета Сонячної системи.....	41
Місяць — природний супутник Землі.....	43
Рух Землі і її наслідки. Обертання Землі навколо своєї осі.....	47
Рух Землі навколо Сонця. Теплові пояси.....	50
Орієнтування на місцевості. План місцевості.....	56
Способи зображення поверхні Землі на глобусі та карті.....	64
Погода. Прогноз погоди.....	69
Природні зони Землі.....	76

Материка Земля. Особливості природи материків.....	82
Євразія.....	82
Африка.....	88
Північна Америка.....	91
Південна Америка.....	94
Австралія.....	97
Антарктида.....	100
Океани Землі. Особливості природи океанів.....	103
ДИЗАЙН І ТЕХНОЛОГІЇ	
Людина. Техніка. Технології.....	107
Світ професій. Знаряддя праці.....	111
Проект дослідження «Професії».....	113
Проектуємо. Моделюємо. Виготовляємо.....	114
Таке робоче місце.....	117
Працюємо з папером.....	119
Проект «Можна для фото з картою».....	121
Працюємо з металом.....	123
Проект «Власна приправа — швидко і просто».....	125
і бармалетом мором.....	125

126

127

ЗМІСТ	
<i>Людина і світ</i>	
У кожному куточку світу свої традиції і звичаї.....	4
<i>Природа</i>	
Календар народних свят України.....	7
Проект дослідження «Народні свята в Україні».....	9
<i>Людина серед людей</i>	
Правила гостинності.....	10
Поспішайте робити добро.....	14
<i>Людина</i>	
Неповторність кожної людини.....	17
Складові успіху. Плани на майбутнє.....	20
Безпека вдома, у школі, у довіділі.....	24
<i>Людина в суспільстві</i>	
Права та обов'язки.....	36
Гроші. Планування сімейного бюджету.....	41
<i>Природа</i>	
Україна на карті Європи і світу.....	47
Форми земної поверхні України.....	50
Водойми України.....	56
Природні зони України. Мішані та широколисті ліси.....	63
Лісостеп. Степ.....	71
Українські Карпати.....	77
Кримські гори.....	82
Твій рідний край на карті України.....	86
Корисні копалини в рідному краї.....	87

Природні угруповання рідного краю.....	91
Проект дослідження «Природне угруповання моєї місцевості».....	94
<i>Людина і природа</i>	
Рослинництво в рідному краї.....	96
Тваринництво в рідному краї.....	102
Господарська діяльність у твоєму краї.....	104
<i>Людина в суспільстві</i>	
Технічні географічні назви.....	108
Культурна спадщина народу.....	111
<i>Людина і світ</i>	
Земля — спільний дім для всіх людей. Охорона природи в Україні.....	113
Проект дослідження «Екологічний календар».....	119
ДИЗАЙН І ТЕХНОЛОГІЇ	
Працюємо з тканиною.....	120
Проект «Міка іграшка ведмедик».....	122
Працюємо з деревиною.....	123
Проект «Підставка для олівців із паличок для морозива».....	125
Народні промисли України.....	125
Вишивка.....	128
Вишиваємо хрестиком.....	130
Проект «Вишивка хрестиком "Вблукю"».....	131
Твої безпечні канікули влітку.....	132

Рис.2.2. Підручники «Я досліджую світ» для 4 класу, автори Н. Бібік, Г. Бондарчук

Робочі зошити складено відповідно до Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко, та частини 1 підручника «Я досліджую світ» для 4 класу закладів загальної середньої освіти (автори Н. М. Бібік, Г. П. Бондарчук) (див.рис.2.3).

Посібник включає дослідницькі вправи, креативні завдання, логічні завдання, компетентнісно-орієнтовані завдання та базові тестові завдання,

орієнтовані на реалізацію компетентнісного підходу, зокрема формування природничої компетентності у молодших школярів.

У зошитах представлено різноманітні завдання, які мають на меті підвищити екологічну свідомість, пробудити в школярів емпатію до природи, навчити приймати відповідальні рішення, що стосуються повсякденного життя в навколишньому середовищі. В зошиті пропонуються різні типи завдань, які носять ігровий характер: кросворди, ребуси, шифрування слів, екологічні ланцюжки.

Зміст робочих зошитів подано в доступній формі, що сприяє зацікавленню учнів. Багато завдань можуть бути використані як дидактичні ігри (настільні, рухливі, словесні, сюжетно-рольові), зокрема для розвитку емпатії до природи (співпереживання до неї), етичної оцінки людської поведінки. Різноманітні завдання, які вирішують учні в робочих зошитах, формують учнів, як активних особистостей, які усвідомлюють свою відповідальність за навколишнє середовище.

Крім того, різноманітні завдання в робочих зошитах заохочують учнів використовувати свої знання в реальному світі. Це можна побачити в екскурсіях, вдома та на вулиці, які є основою для позакласної екологічної діяльності.

Отже, дані робочі зошити до підручника «Я досліджую світ» для 4 класу авторів Н. Бібік, Г. Бондарчук, які використовують для навчання учнями в , не лише доповнюють навчальний матеріал, а й мають потужний потенціал для впровадження дидактичних ігор , як методу формування екологічної свідомості. Ігрові елементи та вправи дозволяють зробити навчання більш емоційно насиченим, залучаючим та ефективним, а головне — сприяють формуванню у молодших школярів стійкого ставлення до природи , як до високої цінності.

Рис. 2.3. Робочі зошити інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 4 класу

Педагогічний експеримент включає в собі: констатувальний, формувальний та контрольний етапи. Експеримент проводиться в природних умовах педагогічного процесу навчального закладу – в навчальній, позанавчальній, трудовій діяльності школярів, організованій студентом.

З метою формування екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор, ми розробили та провели констатувальний етап експерименту. Робота проводилася на базі ліцею

Констатувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на визначення поточного стану досліджуваного об'єкта. Це включало в себе виявлення та фіксацію існуючого рівня наявності (або відсутності),

рівня розвитку чи сформованості конкретної особистісної характеристики (характеристик), психічних процесів, моральних поглядів, знань, навичок тощо, які планується формувати у суб'єкта(-ів) дослідження під час наступних експериментальних дій, щодо визначення рівнів сформованості екологічної свідомості молодших школярів. На основі даних, отриманих у ході початкового експерименту, уточнюються цілі дослідження, встановлюються критерії та розробляються індикатори для оцінювання явища, процесу або певної характеристики особистості, визначається рівень сформованості екологічної свідомості у молодших школярів.

Нами було проведено анкетування учнів 4 класу початкової школи з метою визначення початкового рівня екологічної свідомості молодших школярів (додаток А).

Для визначення рівня екологічної свідомості засобами дидактичних ігор у молодших школярів, були обрані учні 4-Б класу (експериментальна група) - 32 учня та учні 4-А класу (контрольна група) - 30 учнів. Кількість опитаних учнів - 62 учня.

Питання в анкеті були поставлені так, щоб можна було:

- з'ясувати рівень екологічної свідомості на даному етапі дослідження;
- виявити чи формувалась у молодших школярів екологічна свідомість засобами дидактичних ігор;
- з'ясувати наскільки дидактичні ігри впливали на формування екологічної свідомості у молодших школярів.

Відповіді на перше запитання показали, що 60 % учнів мають позитивне ставлення до природи: 25 % обрали варіант «дуже люблю», 35 % - «люблю, але не завжди помічаю її красу». Проте 40 % учнів виявили байдужість або негативне ставлення, зокрема 30 % - «мені байдуже» і 10 % - «не люблю природу». На друге запитання про частоту перебування на природі 40 % учнів відповіли, що бувають там щодня або кілька разів на тиждень, тоді як 60 % виходять на природу рідше - кілька разів на місяць

або рідко. Така тенденція свідчить про недостатню практичну взаємодію дітей із природним середовищем.

Відповіді на третє запитання свідчать про те, що учні цінують різні об'єкти природи, найчастіше згадуючи ліси та тварин, що свідчить про формування базових екологічних уявлень.

Щодо четвертого запитання, лише 20% учнів постійно допомагають природі, 40% - іноді, а 40% - ніколи. Це свідчить про низьку активність у природоохоронній діяльності серед дітей.

Відповіді на п'яте запитання показали, що найбільше учні допомагають природі, збираючи сміття (30%), беручи участь у висадці дерев і квітів (15%), годуючи птахів (10%) та економлячи воду і електроенергію (20%).

На шосте запитання щодо поведінки при виявленні сміття 35% учнів прибирають його, 45% ігнорують, а 20% додають своє сміття, що свідчить про низький рівень відповідальності.

Відповіді на сьоме запитання з відкритою формою показали, що більшість учнів розуміють необхідність збереження природи для майбутніх поколінь, але детальний аналіз текстових відповідей свідчить про поверхневе розуміння цієї проблеми. На восьме запитання про бажання дізнатися більше про захист природи 30% учнів відповіли, що дуже зацікавлені, 25% - мають помірний інтерес, а 45% - не цікавляться цією темою.

Відповіді на дев'яте запитання свідчать про різноманітність побажань учнів щодо майбутніх дій для захисту природи, однак багато з них залишили це питання без відповіді або дали загальні відповіді. На десяте запитання учні переважно відповідають, що бути «екологічно свідомим» означає берегти природу, не смітити, економити ресурси, хоча деякі відповіді були дуже узагальненими. Відповідаючи на одинадцяте запитання, 60% учнів оцінили свій рівень екологічної свідомості як

низький, 25% - як середній, і лише 15% - як високий, що підтверджує недостатній рівень сформованості екологічної культури.

На дванадцяте запитання учні найчастіше вибирали такі дії, що допомагають зберегти природу, як викидання сміття у спеціальні місця, економія води та електроенергії, догляд за рослинами та тваринами. Проте 15 % вважали, що природа сама відновиться і нічого робити не потрібно. Відповіді на тринадцяте запитання свідчать, що 40% учнів дуже люблять грати в ігри, пов'язані з порятунком природи, 30 % - іноді грають, а 30% - не зацікавлені.

На чотирнадцяте запитання щодо частоти проведення навчальних ігор 65% учнів відповіли, що грають у них дуже рідко, а лише 35% - часто або іноді.

Відповіді на п'ятнадцяте відкритого типу вказують на те, що учні запам'ятали ігри, пов'язані з природою, але багато з них не змогли згадати конкретні назви.

Шістнадцяте запитання показало, що 40% учнів вважають дидактичні ігри корисними для пізнання природи, 25% - частково корисними, а 35 % - не вбачають у них користі.

Відповіді на сімнадцяте запитання свідчать, що більшість учнів (70 %) хотіли б грати у дидактичні ігри на уроках дуже часто або іноді, натомість 30% не проявляють інтересу.

На вісімнадцяте запитання 55% учнів вважають, що захист природи важливий для збереження чистого довкілля для майбутніх поколінь, 30 % — для збереження здоров'я людей і тварин, а 15 % не можуть пояснити важливість цієї проблеми.

Результати опитування стали основою для подальшого аналізу рівня свідомості учнів про навколишнє середовище.

Наступним етапом роботи при проведенні даного дослідження ми обрали усне опитування вчителів початкових класів. Метою було виявити рівень знань педагогів щодо формування екологічної свідомості у

молодших школярів та застосування дидактичних ігор у навчальному процесі (Див. Додаток Б). В опитуванні прийняло участь 15 педагогів.

Відповіді вчителів на перше запитання: «Як Ви розумієте термін «екологічна свідомість»?» свідчать, що більшість (60%) мають загальне уявлення про поняття, виділяючи пізнавальний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. 27% педагогів дали розгорнуті відповіді, що відображають комплексне розуміння екологічної свідомості, тоді як 13% потребують додаткового методичного супроводу для уточнення та систематизації знань.

На друге запитання: «Чому, на Вашу думку, важливо формувати екологічну свідомість у молодших школярів?» - 80% респондентів підкреслили, що це сприяє вихованню відповідального ставлення до природи, формує цінності дбайливого ставлення до довкілля. Решта 20% наголосили на необхідності інтеграції екологічних знань у загальний освітній процес для розвитку цілісної особистості.

Відповіді на третє запитання: «Чи використовуєте Ви дидактичні ігри для формування екологічної свідомості учнів? Якщо так — які саме?» показали, що 53% опитаних регулярно застосовують різноманітні дидактичні ігри (словесні, рольові, настільні), 33% використовують їх час від часу, а 14% не застосовують, але виявляють інтерес до впровадження ігрових технологій.

На четверте запитання: «Які види дидактичних ігор Ви вважаєте найбільш ефективними для формування екологічної свідомості?» 47% віддали перевагу словесним іграм (вікторини, загадки), 40% - рольовим іграм, а 27% - настільним та рухливим іграм, що свідчить про різноманітність підходів серед педагогів.

Аналіз п'ятого запитання: «Які методи навчання Ви поєднуєте з дидактичними іграми під час екологічного виховання?» засвідчив, що 67% респондентів поєднують ігри з інтерактивними методами, 53%

використовують проектну діяльність, а 40% - дослідницькі методи, що свідчить про прагнення застосовувати комплексний підхід.

На шосте запитання: «Які труднощі Ви відчуваєте при використанні дидактичних ігор?» - 73% зазначили брак методичних матеріалів, 47% - обмежений час, 20% - низький рівень мотивації окремих учнів.

Відповідаючи на сьоме запитання: «Чи потребуєте Ви додаткових знань або методичних рекомендацій?» - 87% педагогів висловили потребу в додаткових матеріалах, зокрема щодо адаптації ігор до вікових особливостей дітей.

На останнє запитання про пропозиції і побажання 60% педагогів наголосили на необхідності створення тематичних посібників і методичних рекомендацій із практичними прикладами дидактичних ігор.

Отже, за результатами опитування вчителів ми виявили, що більшість вчителів мають загальне розуміння щодо екологічної свідомості та усвідомлення важливості екологічної свідомості для формування особистості молодших учнів.

Дидактичні ігри сприймаються як ефективний засіб навчання, але різні вчителі віддають перевагу словесним, рольовим або настільним видам. Ігри та інтерактивні методи навчання широко поєднуються з проектними та інтерактивними методами навчання, що свідчить про бажання вчителів використовувати комплексний підхід до екологічної освіти.

Водночас педагоги стикаються з кількома проблемами. Серед них брак методичних матеріалів, обмежений час для екологічної теми в навчальній програмі та низька мотивація деяких учнів. Відповідно, більшість вчителів висловили потребу в додаткових методичних рекомендаціях і практичних посібниках із дидактичними іграми, які адаптовані до вікових особливостей молодших школярів.

Таким чином, отримані дані підтверджують важливість подальшої розробки та впровадження дидактичних ігор як інноваційного і

ефективного інструменту формування екологічної свідомості в учнів початкової школи.

Започатковуючи експеримент, важливим кроком стало визначення чітких критеріїв та показників, за якими можна об'єктивно оцінити рівень сформованості екологічної свідомості у молодших школярів. Критерії є своєрідними орієнтирами, що дозволяють відстежити наявність і ступінь прояву екологічних знань, переконань, ціннісного ставлення до природи та практичної діяльності школярів у навколишньому середовищі. Вони слугують підґрунтям для розроблення змісту діагностичних методик, а також забезпечують об'єктивність і системність у проведенні педагогічного дослідження. Завдяки чітко визначеним критеріям можна провести не лише якісний аналіз рівня екологічної свідомості, а й ефективно оцінити результати впливу дидактичних ігор на процес її формування.

На основі анкетування було визначено основні критерії та виокремлено чіткі показники по кожному критерію.

Сукупність критеріїв та показників сформованості екологічної свідомості молодших школярів репрезентовано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**Критерії та показники сформованості екологічної свідомості
молодших школярів**

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>
Когнітивний	- знання та вміння правильно застосовувати екологічні поняття (наприклад, що таке забруднення, охорона природи тощо); - розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі (як дії людини впливають на довкілля, розуміння правил поведінки людини в природі);
Ціннісно-мотиваційний	- прояв інтересу до природи, екологічних проблем; - мотивація до екологічно правильних дій.
Діяльнісний	- виконання екологічного завдання (участь у практичній діяльності).

Зазначені показники стали основою для визначення рівнів сформованості екологічної свідомості молодших школярів: високий, середній, низький.

Високий рівень учень демонструє глибокі знання, вільно оперує екологічними поняттями; учень виявляє щирий інтерес до природи, має стійку позитивну емоційну реакцію; учень постійно проявляє екологічно доцільну поведінку, ініціативний;

Середній рівень учень має загальне уявлення, допускає незначні помилки; проявляє інтерес ситуативно, не завжди усвідомлено; діє правильно під керівництвом, іноді самостійно;

Низький рівень учень володіє фрагментарними знаннями або відсутні взагалі; емоційна байдужість, відсутність особистісного ставлення; пасивний, не дотримується екологічних норм.

З метою виявлення рівнів формування екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор до визначених показників та критеріїв було створено велику кількість різноманітних дидактичних ігор.

Також були розроблені спеціальні діагностичні завдання, які враховували вікові особливості молодших школярів, їх пізнавальні інтереси та рівень навчальної мотивації.

До завдань увійшли бесіди, усні опитування, ситуаційні вправи, участь дітей у дидактичних іграх, перегляд мультимедійних презентацій. Такий підхід дозволив не лише виявити рівень знань учнів, а й зафіксувати їхнє ставлення до природи та готовність діяти на користь довкілля в реальному житті.

Критерій- когнітивний.

Показник – знання та вміння правильно застосовувати екологічні поняття.

Завдання: усне опитування молодших школярів – гра «Що це означає?»

Мета: з'ясувати знання учнів основних екологічних термінів та вміння застосовувати їх у практичних ситуаціях.

Процедура виконання. Учням пропонували відповісти на запитання у грі «Що це означає?», де потрібно було пояснити значення екологічних понять і застосувати їх у прикладах із повсякденного життя.

Під час оцінювання враховувались правильність визначень термінів, логічність і доречність використання понять у наведених ситуаціях, а також рівень знань учнів щодо екології.

Високого рівня за когнітивним критерієм щодо розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі досягли 36% учнів експериментальної групи, у контрольній групі – 27%. Середнього рівня досягли – 35% і 43% учнів експериментальної та контрольної групи відповідно. Низький рівень засвідчили 29% учнів експериментальної та 30% учнів контрольної групи.

Критерій- когнітивний.

Показник - розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі.

Завдання «Так чи ні?»

Мета: з'ясувати вміння учнів розрізняти правильні та неправильні дії людини в природному середовищі.

Процедура виконання. Учням пропонують прослухати серію коротких ситуацій, що стосуються поведінки в природі (наприклад: «Хлопчик зламав гілку дерева», «Дівчинка посадила кущ біля школи», «Діти залишили після пікніка сміття», «Хлопчик полив квіти на клумбі»). Після кожного прикладу учні мають відповісти: «так» – якщо дія правильна, або «ні» – якщо дія неправильна. Завдання було проведене бесіди з демонстрацією зображень.

Під час оцінювання враховувалось, наскільки точно учень розпізнає екологічно правильну поведінку, аргументує свою відповідь та демонструє усвідомлення необхідності дбайливого ставлення до природи.

На підставі отриманих результатів було визначено рівень сформованості в учнів уявлень про правила поведінки в природному середовищі.

Високого рівня за когнітивним критерієм щодо розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі досягли 27% учнів експериментальної групи, у контрольній групі – 29%. Середнього рівня досягли – 34% і 33% учнів експериментальної та контрольної групи відповідно. Низький рівень засвідчили 39% учнів експериментальної та 38% учнів контрольної групи.

Одержані результати формування екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Результати формування екологічної свідомості в молодших школярів
засобами дидактичних ігор за когнітивним критерієм
(констатувальний етап (у %))**

Групи	Рівні	Показники		Х
		П 1	П 2	
ЕГ	Високий	36	27	31,5
	Середній	35	34	34,5
	Низький	29	39	34
КГ	Високий	27	29	28
	Середній	43	33	38
	Низький	30	38	34

Умовні скорочення за результатами таблиці:

П1 – знання та вміння правильно застосовувати екологічні поняття;

П2 – розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі;

χ – середньоарифметичне значення.

Представлені в таблиці кількісна характеристика рівнів сформованості екологічної свідомості молодших школярів за когнітивним критерієм на констатувальному етапі педагогічного дослідження. Вона демонструє розподіл учнів експериментальної та контрольної груп за рівнями знань і розуміння екологічних понять на початку дослідження.

Щодо кількісних результатів кожного з показників за когнітивним критерієм, можна зазначити, що за показником знань та умінь правильно застосовувати екологічні поняття (П1) високого рівня досягли 36% учнів експериментальної групи і 27% учнів контрольної групи. За показником розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі (П2) високий рівень мали 27% учнів експериментальної групи і 29% – контрольної. Середній рівень сформованості в межах 33-43%, а низький рівень – приблизно 29-39% учнів у різних групах.

Якісний результат засвідчив, що на початковому етапі дослідження більшість учнів експериментальної та контрольної груп мають середній і низький рівень сформованості екологічної свідомості за когнітивним критерієм. Це вказує на потребу у цілеспрямованому педагогічному впливі та впровадженні дидактичних ігор для формування екологічної свідомості у молодших школярів.

Критерій- ціннісно-мотиваційний

Показник - прояв інтересу до природи, екологічних проблем.

Завдання: усне опитування учнів.

Мета: виявити рівень сформованості інтересу учнів до природи, їхнє емоційне ставлення до екологічних проблем та мотивацію до природоохоронної діяльності.

Процедура виконання. Учням пропонуться усні запитання, які стосуються безпосередньо їх, на тему природи, екологічних проблем(Додаток Б).

Також учням було запропоновано описати свою "Еко-мрію", яку екологічну справу вони хотіли б реалізувати (посадити сад, прибрати берег річки, доглядати за тваринами тощо).

Під час оцінювання враховувались щирість відповідей, рівень виявленого інтересу до природи, наявність особистої мотивації та позитивного ставлення до екологічної теми.

Високого рівня за ціннісно-мотиваційним критерієм щодо прояву інтересу до природи, екологічних проблем досягли 11% учнів експериментальної і 15% учнів контрольної групи. Середнього рівня досягли – 31% і 36% учнів експериментальної та контрольної групи відповідно. Низький рівень засвідчили 58% учнів експериментальної та 49% контрольної групи.

Критерій- ціннісно- мотиваційний.**Показник-** мотивація до екологічно правильних дій.

Завдання: Гра «Я – рятівник природи»

Мета: виявити рівень мотивації учнів до екологічно правильних дій, таких як сортування сміття, прибирання території, дбайливе ставлення до природи.

Процедура виконання. Учням пропонували взяти участь у рольовій грі, під час якої вони уявляли себе «рятівниками природи». У грі звучали ситуації: «На галявині лежить багато сміття», «У парку зламали дерева», «Поблизу школи потрібно посадити дерева». Діти обирали дії, які вони готові виконати, щоб допомогти природі, пояснювали свій вибір і обговорювали можливі наслідки байдужого ставлення до довкілля.

Під час оцінювання враховувались активність, ініціативність, бажання долучатися до природоохоронної діяльності, рівень усвідомлення важливості власної участі у захисті довкілля.

Як засвідчує таблиця, високого рівня за ціннісно-мотиваційним критерієм щодо мотивації до екологічно правильних дій досягли 12% учнів експериментальної і 9% учнів контрольної групи. Середнього рівня досягли – 30% і 39% учнів експериментальної та контрольної групи відповідно. Низький рівень засвідчили 58% учнів експериментальної та 52% контрольної групи.

Одержані результати формування екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор за ціннісно-мотиваційним критерієм представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Результати формування екологічної свідомості в молодших школярів
засобами дидактичних ігор за ціннісно-мотиваційним критерієм
(констатувальний етап (у %))**

Групи	Рівні	Показники		X
		П 1	П 2	
ЕГ	Високий	11	12	11,5
	Середній	31	30	30,5
	Низький	58	58	58
КГ	Високий	15	9	12
	Середній	36	39	37,5
	Низький	49	52	50,5

Умовні скорочення за результатами таблиці:

П1 – прояв інтересу до природи, екологічних проблем;

П2 – мотивація до екологічно правильних дій;

χ – середньоарифметичне значення.

Представлені в таблиці кількісна характеристика рівнів сформованості ціннісно-мотиваційної сфери екологічної свідомості молодших школярів за констатувальним етапом педагогічного дослідження. Вона відображає розподіл учнів експериментальної та контрольної груп за рівнями прояву інтересу до природи, екологічних проблем та мотивації до екологічно правильних дій.

Щодо кількісних результатів кожного з показників за ціннісно-мотиваційним критерієм, можна зазначити, що за показником прояву інтересу до природи та екологічних проблем (П1) високого рівня досягли 11% учнів експериментальної групи і 15% учнів контрольної групи. За показником мотивації до екологічно правильних дій (П2) високий рівень мали 12% учнів експериментальної та 9% учнів контрольної групи.

Середній рівень сформованості коливається в межах 30-37%, натомість низький рівень виявлено у більшості учнів -50-58% відповідно.

Якісний аналіз засвідчив, що на початковому етапі дослідження значна частина молодших школярів має низький рівень ціннісно-мотиваційної складової екологічної свідомості, що проявляється в недостатньому інтересі до природи та низькій мотивації до активної природоохоронної діяльності. Це свідчить про нагальну потребу у систематичному та цілеспрямованому формуванні мотиваційно-ціннісних орієнтирів учнів у процесі екологічної освіти, зокрема засобами дидактичних ігор.

Критерій- діяльнісний

Показник - виконання екологічного завдання

Завдання – Гра «Посортуй сміття»

Мета: з'ясувати рівень сформованості в учнів умінь виконувати екологічні завдання, зокрема — правильно сортувати сміття.

Процедура виконання. Учням було запропоновано роздатковий матеріал — аркуш із зображенням чотирьох контейнерів для сортування сміття (скло, папір, пластик, метал) та зображеннями різних предметів.

Завдання учня — обвести й з'єднати стрілками предмети із відповідним контейнером.

Під час оцінювання враховувались уважність, правильність розподілу предметів, розуміння значення сортування сміття, а також самостійність і старанність у виконанні завдання.

На підставі виконаного завдання було визначено рівень сформованості в учнів практичних навичок екологічно правильного поводження з побутовими відходами.

Одержані результати формування екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор за діяльнісним критерієм представлені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості знань при виконанні екологічного завдання за діяльнісним критерієм(констатувальний етап (у %))

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	28	33	39
КГ	24	27	49

Представлені в таблиці кількісна характеристика рівнів сформованості практичних умінь учнів при виконанні екологічного завдання за діяльнісним критерієм на констатувальному етапі педагогічного дослідження. Аналіз відображає розподіл учнів експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості умінь сортування сміття.

Щодо кількісних результатів, високого рівня сформованості практичних навичок екологічно правильного поводження з відходами досягли 28% учнів експериментальної групи та 24% учнів контрольної групи. Середній рівень засвідчили 33% та 27% учнів відповідно. Низький рівень сформованості було виявлено у 39% учнів експериментальної та 49% учнів контрольної групи.

Якісний аналіз результатів показав, що більшість молодших школярів не володіють достатніми навичками сортування сміття на початковому етапі. Ці результати вказують на те, що необхідно продовжувати працювати над навчанням дітей робити речі, які є екологічно свідомими. Це свідчить про те, наскільки важливо розвивати екологічну свідомість за допомогою ефективних дидактичних ігор..

Узагальнені результати дослідження рівнів сформованості екологічної свідомості молодших школярів подані в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

**Рівні формування екологічної свідомості в молодших школярів
засобами дидактичних ігор (констатувальний етап (у %))**

Групи	Рівні	Показники			Х
		К1	К2	К3	
Високий	ЕГ	31,5	11,5	28	24
	КГ	28	12	24	21
Середній	ЕГ	34,5	30,5	33	32
	КГ	38	37,5	27	34
Низький	ЕГ	34	58	39	44
	КГ	34	50,5	49	45

Умовні скорочення:

К 1 – когнітивний критерій (середнє арифметичне значення)

К 2 – ціннісно-мотиваційний критерій (середньо-арифметичне значення)

К 3 – діяльнісний критерій

Х – середньоарифметичне значення.

Також нижче представлені дані середнього значення загальних рівнів сформованості екологічної свідомості у молодших школярів (див. таблицю 2.6. та діаграму 2.1.)

Таблиця 2.6.

**Середнє значення загальних рівнів сформованості екологічної
свідомості у молодших школярів (%)
(констатувальний етап)**

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	24	32	44
КГ	21	34	45

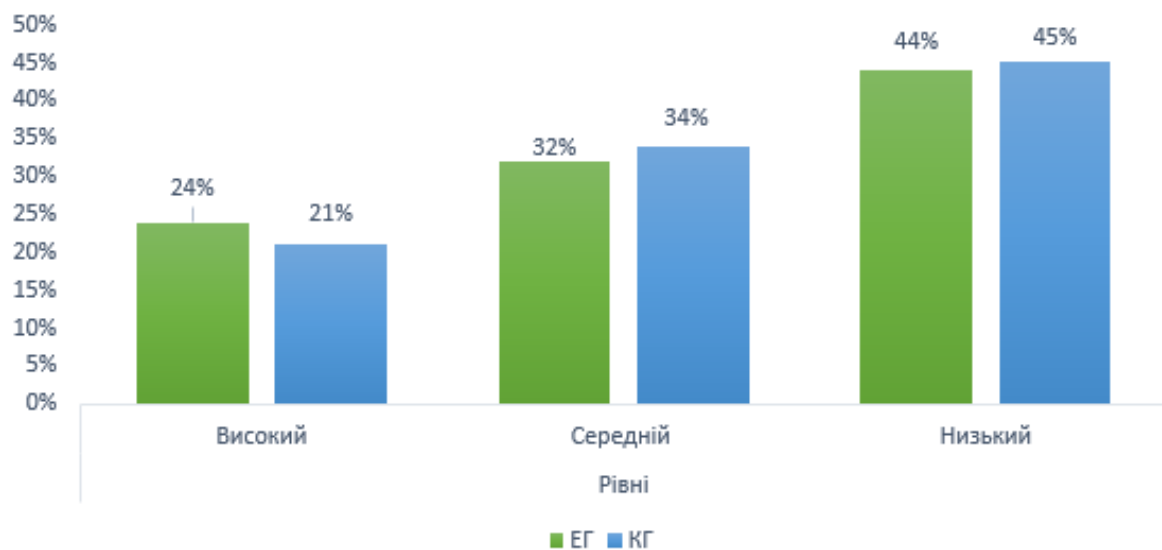
Як бачимо з таблиці та діаграми, на високому рівні сформованість екологічної свідомості 24% дітей ЕГ та 21% – КГ та середній рівень (32% ЕГ та 34% КГ). Переважна більшість учнів засвідчили низький рівень - 44% ЕГ та 45% учнів КГ відповідно.

Отже, за результатами констатувального етапу експерименту, у більшості учнів був низький та середній рівень екологічної свідомості.

Діаграма 2.1.

Рівні сформованості екологічної свідомості в експериментальній (ЕГ) та контрольній групі (КГ).

Рівні сформованості екологічної свідомості у молодших школярів на констатувальному етапі

Отже, дані констатувального етапу експерименту засвідчили низький рівень сформованості екологічної свідомості у молодших школярів, а саме дидактичними іграми. Такі результати свідчили про те, що необхідно впроваджувати дидактичні ігри для формування екологічної свідомості молодших школярів.

Наступним етапом після констатувального експерименту в експериментальній групі був формувальний етап експерименту. Ми

проводили дидактичні ігри, демонстрували мультимедійні презентації, проводили бесіди, виконували творче завдання- це все для формування екологічної свідомості.

2.2. Характеристика рівня сформованості екологічної свідомості в молодших школярів засобами дидактичних ігор

Застосування дидактичних ігор у процесі дослідження дало можливість не лише визначити рівень сформованості екологічної свідомості, а й водночас сприяти її розвитку в інтерактивний, доступний і природний для дитини спосіб.

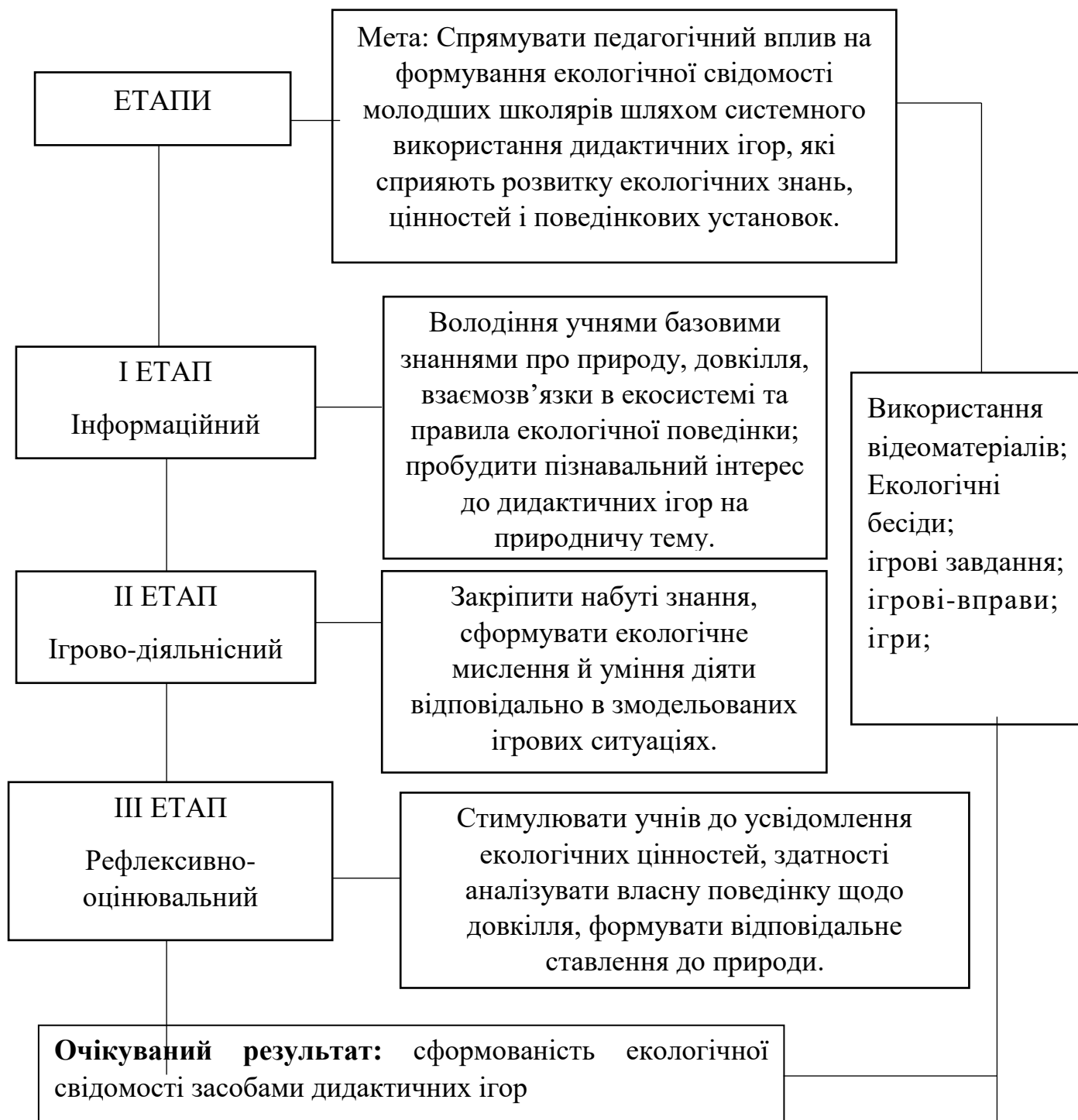
В експериментальній групі навчальний процес здійснювався за запропонованою методикою, яка передбачала активне використання дидактичних ігор, проведення бесід, демонстрацію навчальних відеоматеріалів та презентацій, що сприяло формуванню екологічної свідомості молодших школярів. Натомість у контрольній групі навчання відбувалося за традиційною програмою, без застосування вказаних форм роботи, що дозволило оцінити ефективність запропонованої методики порівняно зі стандартними підходами до викладання екологічної тематики.

Метою експериментальної роботи було формувати екологічну свідомість в учнів четвертого класу саме засобами дидактичних ігор.

Експериментальна методика роботи з формування в учнів екологічної свідомості складалась з трьох етапів: інформаційний, ігрово-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний (див. схема 2.1.).

Схема 2.1.

Етапи формування в учнів екологічної свідомості

Охарактеризуємо змістову наповнюваність кожного етапу експериментальної методики формування екологічної свідомості засобами дидактичних ігор.

Перший (інформаційний) етап, передбачав володіння учнями базовими знаннями про природу, довкілля, взаємозв'язки в екосистемі та правила екологічної поведінки; пробудити пізнавальний інтерес до дидактичних ігор на природничу тему.

На цьому етапі з учнями проводились бесіди на тему важливості охорони довкілля, пропонувався перегляд екологічно-інформаційних відео матеріалів:

1. «Людина і Земля»

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=-JAULBwjTRg>

Мета: сформувати в учнів розуміння взаємозв'язку між людиною та планетою Земля.

Завдання:

- продемонструвати учням , як людська діяльність впливає на навколишнє середовище;
- показати приклади позитивної та негативної взаємодії з природою.

Очікувані результати:

- Учні зможуть назвати приклади екологічної поведінки людини.
- Виявлять емоційне ставлення до Землі як до спільного дому всіх людей.

2. «Як людина взаємодіє з природою»

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=03uj8N2kfQ>

Мета: ознайомити учнів із різними формами взаємодії людини з природою.

Завдання:

- Розкрити поняття раціонального й нераціонального використання природних ресурсів;
- Стимулювати учнів до рефлексії щодо власної поведінки в природі.

Очікувані результати:

- Учні зможуть відрізнити шкідливу і корисну діяльність людини щодо природи;
- Збільшиться усвідомлення відповідальності за збереження довкілля.

3. «Людина і природа»

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=eoS3hAReWhU>

Мета: показати взаємозалежність між станом природи та якістю життя людини.

Завдання:

- Визначити причини екологічних проблем.
- Обговорити способи їх розв'язання на рівні особистої участі.

Очікувані результати:

- Учні краще розумітимуть важливість екологічного балансу.
- Учні зможуть навести приклади, як збереження природи впливає на здоров'я.

4. «Що я можу зробити для охорони природи»

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=p4PB86lOtOg>

Мета: сформувати практичні уявлення про власну участь у захисті природи.

Завдання:

- Перелічити прості екологічні звички, доступні кожному учневі.
- Спонукає до особистої екологічної відповідальності.

Очікувані результати:

- Учні зможуть сформулювати конкретні дії, що допомагають довкіллю.
- Зросте мотивація до виконання екологічно правильних вчинків.

5. «Екозвички для порятунку планети»

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=jQOLiRYedWM>

Мета: заохотити учнів до формування сталих екозвичок.

Завдання:

- Ознайомити з поняттям «екозвичка».
- Розкрити переваги екологічного способу життя.

Очікувані результати:

- Учні зможуть перелічити щонайменше 5 екозвичок.
- Сформується розуміння, що навіть маленькі дії мають значення.

6. «Екологічна гра “Коли Земля сумує, а коли радіє?”»

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=FUwBOAjjg-XM>

Мета: закріпити знання про екологічно правильну й неправильну поведінку через ігрову форму.

Завдання:

- Пояснити, які дії шкодять або допомагають природі.
- Розвинути навички екологічного вибору.

Очікувані результати:

- Учні навчаться розрізняти «позитивні» та «негативні» дії щодо довкілля.
- Зросте рівень емоційного співпереживання Землі.

Також в рамках педагогічного експерименту, учні досліджували якість повітря за допомогою інтерактивної карти

Посилання: <https://www.saveecobot.com/maps/> (див. Додаток В)

Мета: навчити дітей аналізувати стан навколишнього середовища за допомогою цифрових інструментів.

Завдання:

- Ознайомити учнів з поняттям якості повітря.
- Навчити читати дані з онлайн-мапи в реальному часі.

Очікувані результати:

- Учні вміють визначати рівень забруднення повітря в своєму регіоні.
- Усвідомлюють, як повітряний стан впливає на здоров'я і довкілля.

Також на цьому етапі були запропоновані мультимедійні презентації для ознайомлення з екологічними проблемами, важливістю охорони навколишнього середовища та шляхи подолання екологічних проблем (див. додаток Д).

Другий (ігрово-діяльнісний) етап передбачав закріпити набуті знання, сформувані екологічне мислення й уміння діяти відповідально в змодельованих ігрових ситуаціях.

Було розроблено систему ігор та ігрових вправ з метою формування екологічної свідомості.

Гра «Екологічний детектив»

Мета: Розвивати критичне мислення щодо екологічних проблем, сприяти усвідомленню шкідливих впливів на природу та вивченню шляхів їх уникнення.

Хід гри:

Учні працюють у групах або парах. Кожній групі дається набір карток, на яких описані різні екологічні ситуації, такі як забруднення води, вирубка лісів, викиди токсичних речовин в атмосферу тощо (див. додаток Е). Наприклад:

«У річці виявлені відходи хімічної фабрики»;

«У лісі вирубали дерева, не проводячи відновлення лісу»;

«Завод викидає дим без фільтрації».

Групи обговорюють ситуації, визначають проблеми та шукають шляхи вирішення. Кожна команда презентує свою ситуацію та запропоновані рішення для класу.

Завдання учнів: Проаналізувати ситуацію та визначити, який вплив вона має на довкілля, чому це є шкідливим, і запропонувати рішення для зменшення або усунення проблеми (наприклад, очистка водойм, заборона вирубки дерев, використання екологічно чистих технологій на підприємствах).

Результат: Учні вчаться аналізувати екологічні проблеми та працювати над пошуком рішень, а також осмислюють вплив людської діяльності на природу.

Гра «Відсортуй сміття»

Мета: Навчити учнів правильно сортувати відходи і розуміти важливість переробки сміття.

Хід гри:

Учням даються картки з зображенням різних видів сміття (пластик, папір, скло, органічні відходи тощо) (див додаток Ж). Клас розділяється на кілька команд, і кожна команда повинна правильно відсортувати картки до відповідних «контейнерів» (пластик – в контейнер для пластику, папір – в контейнер для паперу, і т.д.). Після цього кожна команда обговорює, чому важливо правильно сортувати відходи, і які екологічні проблеми виникають, якщо це не робити.

Результат: Діти навчаться сортувати сміття і зрозуміють важливість переробки для збереження екології.

Гра «Життя без пластику»

Мета: Розвинути у дітей розуміння екологічних проблем, пов'язаних з використанням пластику, і показати альтернативи.

Хід гри:

1. Учні працюють у групах. Вчитель пропонує обрати учням одну проблему, пов'язану з використанням пластику, наприклад: «Забруднення океанів пластиком», «Пластик у тваринному світі», «Захоплення пластиковими відходами» тощо.

2. Кожна група розробляє ідеї для вирішення цієї проблеми (наприклад, використання альтернативних матеріалів замість пластику, переробка пластикових відходів, пропаганда екологічного способу життя).

3. Групи презентують свої рішення та пояснюють, чому важливо обмежувати використання пластику.

Результат: Учні здобувають знання про екологічні проблеми, пов'язані з використанням пластику, та розвивають вміння знаходити рішення для їх усунення.

Гра «Правда чи ні»

Мета: Формування критичного мислення, розвиток екологічної обізнаності та вміння обґрунтовувати власну думку щодо явищ у природі.

Хід гри:

Вчитель заздалегідь готує твердження екологічного змісту(в розрахунку – одне твердження на одного учня) (див. додаток 3), наприклад:

«Дерева очищують повітря» — Правда

«Сміття можна викидати у річку, якщо його небагато» — Ні

«Птахи взимку не потребують допомоги людей» — Ні

«Пластик розкладається понад 100 років» — Правда

Кожен учень по черзі дістає твердження з чарівної екологічної торбинки.

Завдання учнів — визначити, чи є це твердження правдивим, і пояснити свою відповідь. Заохочується не лише відповідь «так/ні», а й коротке обґрунтування:

«Це правда, бо дерева поглинають вуглекислий газ».

«Ні, бо сміття шкодить рибам і воді».

Результат: закріплення екологічних знань у доступній ігровій формі, розвиток умінь міркувати, оцінювати, робити висновки.

Гра «Хто я?»

Мета: закріпити знання про об'єкти природи, розвивати екологічне мислення та навички логічного припущення через ігрове спілкування.

Хід гри: Учитель готує набір карток з зображеннями екологічних об'єктів (наприклад: пластикова пляшка, електромобіль, сміттєвіз, планета Земля, вітряк тощо) (див. додаток І).

Один учень (гравець) не бачить свою картку (її прикріплюють на лоб).

Решта класу знає, хто або що зображено.

Гравець ставить закриті запитання, на які можна відповісти лише «так» або «ні», наприклад:

«Я живий?» — «Так»

«Я рослина?» — «Ні»

«Я тварина?» — «Так»

«Я живу в лісі?» — «Так»

І так далі, поки учень не здогадається хто він. Завершення гри відбувається тоді, коли учень правильно вгадує і наступний учасник займає його місце.

Результат: формування системного уявлення про екологічні об'єкти, закріплення назв і ознак природних явищ, тварин і рослин, розвиток логіки та навичок комунікації.

Гра «Що засмучує планету»

Мета: Закріпити знання учнів про екологічно правильні та шкідливі дії людини, розвивати вміння розрізняти позитивний і негативний вплив на природу, формувати відповідальне ставлення до довкілля.

Хід гри: Учитель готує карту на якій є зображення усміхненої планети та планети, яка плаче (див. додаток К).

Також готуються менші картки з різними зображеннями або описами дій людини (наприклад: посадити дерево, палити сміття, сортувати відходи, ламати гілки, підгодовувати птахів тощо).

Клас ділиться на групи (5-6 учнів в кожній групі). Кожна група отримує набір дій. Завдання — розподілити картки: які дії роблять планету

щасливою, а які засмучують. Після завершення розподілу кожна група коротко аргументує свій вибір.

Результати: Розвиток умінь аналізувати дії людини щодо природи, формування екологічної відповідальності, закріплення знань про екологічно свідому поведінку в доступній ігровій формі.

Гра «Допоможи Землі»

Мета: спрямована на розвиток екологічної свідомості дитини, спонукає поміркувати, що таке охорона навколишнього середовища, які речі забруднюють нашу планету й що ми можемо зробити для того, щоб допомогти їй стати чистішою.

Хід гри: Учнів ділять на групи, роздають бланки для гри та пропонується заповнити три рядки: речі, що можна віддати на переробку; речі, що можна використати повторно; речі, споживання яких можна скоротити (див. додаток Л).

Результати: учні мають нагоду розібратися в різних типах сміття й екологічно сприятливих способах поводження з ним, усвідомить свою відповідальність за довкілля, формується екологічна свідомість.

Гра «Прибираємо галявину»

Мета: допомогти дитині зрозуміти ключові принципи бережного ставлення до навколишнього середовища, усвідомити, що охорона навколишнього середовища починається із вміння дбати про довкілля.

Хід гри: Учнів просять допомогти з прибиранням сміття на лісовій ділянці. Їм потрібно з'єднати лінією кожен знайдений предмет із відповідним баком для відходів (див. додаток М).

Результати: виконавши завдання, учень усвідомить важливість охорони навколишнього середовища для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Гра «Що зайве?»

Мета: формувати в молодших школярів екологічне мислення, відповідальне ставлення до навколишнього середовища.

Хід гри: учнів ділять на декілька груп, кожній групі дають аркуш на якому зображено вміст чотирьох баків для сміття (див. додаток Н). Групі пропонується знайти серед малюнків ті, що зображають відходи, які були неправильно розсортовані і потрапили не в той бак (наприклад, у бак для паперу потрапили жерстяна банка і пластикові фломастери).

Результати: учні усвідомлюють особисту відповідальність за збереження природи, охорону довкілля.

Гра «Слід Землі»

Мета: спрямована на формування природничої компетентності, а саме, уявлень про те, що таке охорона навколишнього середовища

Хід гри: Учням і ученицям пропонується поміркувати й написати у роздатковому матеріалі, який позитивний та негативний слід лишає людина на планеті Земля (див. додаток П). Також діти мають зазначити, який слід вони б хотіли залишити на Землі.

Результати: виконання завдання сприятиме формуванню екологічної свідомості та відповідального ставлення до природного оточення.

Гра «Еко крокодил»

Мета: Формувати екологічну свідомість учасників, навчитись пояснювати та розуміти екологічні терміни, поняття й явища без слів — лише за допомогою міміки, жестів або малюнків. Розвиток невербального спілкування, швидкого мислення та взаєморозуміння в колективі.

Хід гри: учні діляться на 2 команди. Вчитель заздалегідь готує список слів з екологічною лексикою: наприклад, «сміття», «переробка», «електромобіль», «компост», «викиди» тощо. Один учасник з команди тягне слово і без слів пояснює його іншим членам своєї команди. Пояснення можна робити жестами, мімікою. Заборонено: говорити, писати слова, використовувати звуки або букви, показувати на предмети в кімнаті, що мають у назві частину загаданого слова. На кожне слово дається обмежена кількість часу (1 хвилина). Якщо команда вгадує слово —

отримує 1 бал. Потім хід переходить до іншої команди. Гра триває до вичерпання слів. Перемагає команда, яка набрала найбільше балів.

Результати: засвоєння нових еко-термінів, розвиток екологічного мислення, покращення співпраці, комунікації, взаєморозуміння.

Гра «Екоасоціації»

Мета: Розширити екологічне мислення, формувати вміння розрізняти корисні та шкідливі дії для природи, розвивати критичне мислення, логіку, уяву.

Хід гри: Заздалегідь підготувати список екологічних ключових слів, а саме 15 слів: ліс, вода, повітря, земля, сміття, пластик, сонце, дерево, квітка, птахи, тварини, море, машина, лампочка, місто. Ведучий вибирає навмання одне з ключових слів, наприклад: «ліс». Клас поділений на 3 команди, і кожна з команд по черзі називає декілька слів, що спали на думку, яке асоціюється з лісом, наприклад: гриби, дерева, вогонь, птахи, тиша, туристи, сміття.

Після цього учні разом позначають екологічно «добрі» асоціації — позитивні дії/явища, які не шкодять природі, а також позначають «погані» - ті, що можуть шкодити довкіллю. Також обов'язково кожна команда має пояснити, чому обрала ту чи іншу оцінку. Далі ведучий обирає наступне ключове слово і повторюється процес гри до того моменту, поки не закінчаться усі ключові слова.

Результати: учні навчаються усвідомлювати, які дії шкодять природі, а які — корисні, формується особиста еко-позиція та відповідальність.

Після проведення ряду дидактичних ігор та обговорення екологічних проблем, учням було запропоновано створити поробку на тему «Як допомогти планеті».

Творче завдання: «Як допомогти планеті?»

Мета завдання: Сприяти усвідомленню школярами конкретних екологічно доцільних дій у повсякденному житті, розвивати творче

мислення, мотивацію до відповідальної поведінки в довкіллі та закріпити знання, отримані під час навчального процесу.

Характеристика завдання:

Учням було запропоновано створити поробку на тему «Як допомогти планеті», що складалася з двох частин: основи та верхнього обертового елемента(див. додаток Р). Після розфарбування обох частин, діти скріплювали їх у єдину конструкцію так, щоб при обертанні відкривалися п'ять віконць із зображенням або надписом корисних для довкілля дій.

Завдання спрямоване на:

- закріплення набутих екологічних знань через творчу діяльність;
- формування вміння перетворювати екологічні поняття в наочні образи;
- розвиток дрібної моторики та просторового мислення;
- мотивацію до екологічно відповідальної поведінки.

Очікувані результати:

- учні розуміють та можуть назвати конкретні способи збереження довкілля;
- виявляють позитивне емоційне ставлення до природи;
- розвивають творчі навички самостійної роботи.

Реальні результати:

Усі учні з великим інтересом поставилися до створення поробки. Обертовий механізм особливо зацікавив дітей і викликав жвавий інтерес до змісту, прихованого у віконцях, що ще більше мотивувало до засвоєння екологічного змісту.

Отже, експериментальна методика складалася із екологічних бесід, дидактичних ігор, творчого завдання, які проводились під час уроків.

2.3. Підсумковий етап експерименту

Мета підсумкового етапу педагогічного експерименту полягала в тому, щоб дізнатися, наскільки дидактичні ігри розвивають екологічну свідомість молодших школярів. У експериментальному дослідженні з

молодшими школярами використовувалися дидактичні ігри, які відповідали меті та завданням дослідження, протягом двох місяців.

На підсумковому етапі нашого педагогічного експерименту було проведено **контрольне анкетування учнів**, яке дозволило побачити зміни в рівнях сформованості екологічної свідомості за трьома критеріями:

- **когнітивним** (обізнаність учнів з екологічною тематикою, розуміння понять);
- **ціннісно-мотиваційним** (особистісне ставлення до природи, вияв емпатії до довкілля);
- **діяльнісним** (наявність або готовність до екологічно доцільної поведінки та екологічних дій в повсякденному житті).

Контрольна анкета (див. Додаток С) містила запитання відкритого та закритого типу, схожо до тих, які застосовувалися на констатувальному етапі. Мета полягала не лише в тому, щоб порівняти ступінь сформованості екологічної свідомості учнів до та після експерименту, але й виявити якісні зміни в відповідях учнів. Анкетування проводилося письмово. Контрольна анкета була подана учням експериментальної (4-Б клас) та учням контрольної (4-А клас) груп. Під час аналізу відповідей, нами було прослідковано позитивну динаміку у відповідях учнів експериментальної групи. А саме:

- велика кількість учнів відзначила, що їхнє ставлення до природи змінилось в позитивну сторону, після участі в дидактичних іграх;
- зросла кількість учнів, які зазначили, що ігри допомогли їм зрозуміти, як берегти природу.;
- Велика частина учнів відзначили, що ділились з рідними та друзями тим, що вони дізнались з дидактичних ігор;
- Більшість учнів зазначили, що їм дуже сподобалось грати в дидактичні ігри, вони б хотіли грати їх частіше на уроках, тому що це цікаво, пізнавально і допомагає їм формувати свою екологічну свідомість.

Приклади відповідей свідчили про сформованість не лише знань, але й практичної готовності до екологічно доцільних дій- кожен з учнів мав можливість створити свою екологічну гру, поділитись, що вони дізнались про навколишнє середовище з дидактичних ігор, а також описати ті ігри, які запам'ятались їм найбільше.

Таким чином, результати контрольного анкетування підтвердили ефективність застосування дидактичних ігор у формуванні екологічної свідомості молодших школярів. У порівнянні з констатувальним етапом, спостерігається значне зростання показників за всіма критеріями. Це дозволяє зробити висновок про доцільність впровадження дидактичних ігор як інноваційного засобу екологічного виховання в освітній процес початкової школи.

Мета завершального етапу педагогічного експерименту полягала в тому, щоб визначити рівні сформованості екологічної свідомості молодших школярів після впровадження системи дидактичних ігор екологічного спрямування. Експериментальне навчання тривало протягом двох місяців і включало різноманітні ігрові діяльності з метою підвищення обізнаності про навколишнє середовище, формування емоційного ставлення до природи та формування практичних навичок збереження навколишнього середовища. На завершальному етапі експерименту школярам експериментальної та контрольної групи було надано анкети для заповнення (див. додаток С). Анкета складалась з 11 запитань, які відповідали трьом визначеним критеріям оцінювання:

1. Когнітивний критерій

(перевірка знань про природу, екологічні поняття, розуміння екологічних проблем)

Відповідні запитання анкети:

- №3: «Чого ви навчились під час таких ігор?»
- №6: «Що нового ти дізнався про природу під час дидактичних ігор?»
- №4: «Як ти думаєш, чому важливо грати в екологічні ігри?»

- №11: «Якби ти міг/могла створити власну гру про природу, якою б вона була?»»

Ці запитання дозволили з'ясувати, які саме знання були засвоєні учнями, а також як вони осмислюють роль ігор у процесі пізнання екологічних явищ

2. Ціннісно-мотиваційний критерій

(ставлення до природи, розвиток емоційної чуйності, мотивації до збереження довкілля)

Відповідні запитання анкети:

- №1: «Чи грали ви в ігри на уроці, які розповідали про природу?»»
- №2: «Які ігри про природу вам найбільше сподобалися?»»
- №5: «Чи розповідаєш ти друзям або родині про те, що дізнався з ігор?»»
- №9: «Чи змінилось твоє ставлення до природи після участі в іграх?»»
- №10: «Як ти вважаєш, чи важливо проводити екологічні ігри у школі?»»

Ці питання дали змогу оцінити, наскільки учні емоційно залучені до теми, чи виникла у них внутрішня мотивація до природоохоронної діяльності, а також чи зросла зацікавленість до екологічних ігор.

3. Діяльнісний критерій

(готовність до екологічно доцільної поведінки, набуті практичні навички)

Відповідні запитання анкети:

- №7: «Чи допомогли тобі ігри краще зрозуміти, як берегти природу?»»
- №8: «Що ти будеш робити вдома або в школі для збереження довкілля?»»

Ці запитання дали змогу проаналізувати, наскільки учні готові застосовувати отримані знання у повсякденному житті, як змінилася їх поведінка та які саме практики вони вважають екологічно важливими.

Порівняльні дані рівнів сформованості екологічної свідомості засобами дидактичних ігор подано в таблиці 2.7. та діаграмі 2.2., 2.3. та 2.4.

Таблиця 2.7.

**Порівняльні дані ефективності використання дидактичних ігор при
формуванні екологічної свідомості у молодших школярів (%)**

Група	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕГ	24	42	32	42	44	16
КГ	21	18	34	39	45	43

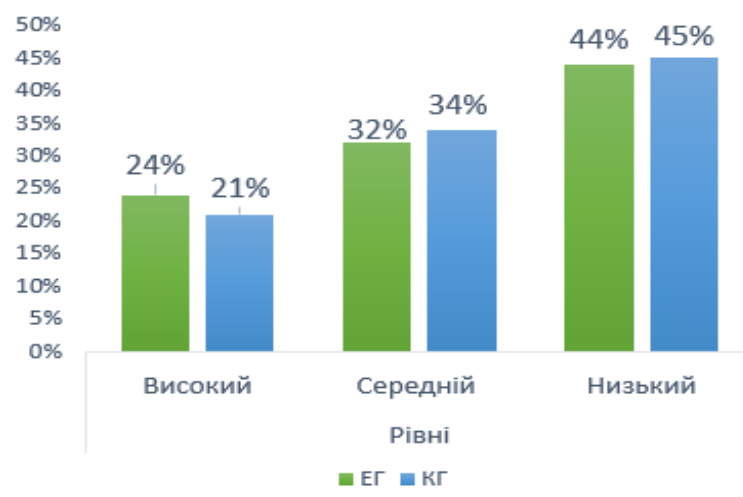
Примітка: КЕ – констатувальний етап; ПЕ- підсумковий етап.

Таблиця 2.8. засвідчує значні зміни в формуванні екологічної свідомості засобами дидактичних ігор. Так, високого рівня розвитку досягли 42% (КЕ 24%) учнів експериментальної і 18% (КЕ 21%) контрольної груп. Середній рівень засвідчили 42 % (КЕ 32,%) учнів експериментальної і 39% (КЕ 34%) – контрольної груп. На низькому рівні залишилось 16 % (КЕ 44%) учнів експериментальної і 43% (КЕ 45%) – контрольної груп. У підсумку, результати свідчать про значні позитивні зміни в усіх показниках у дітей експериментальної групи.

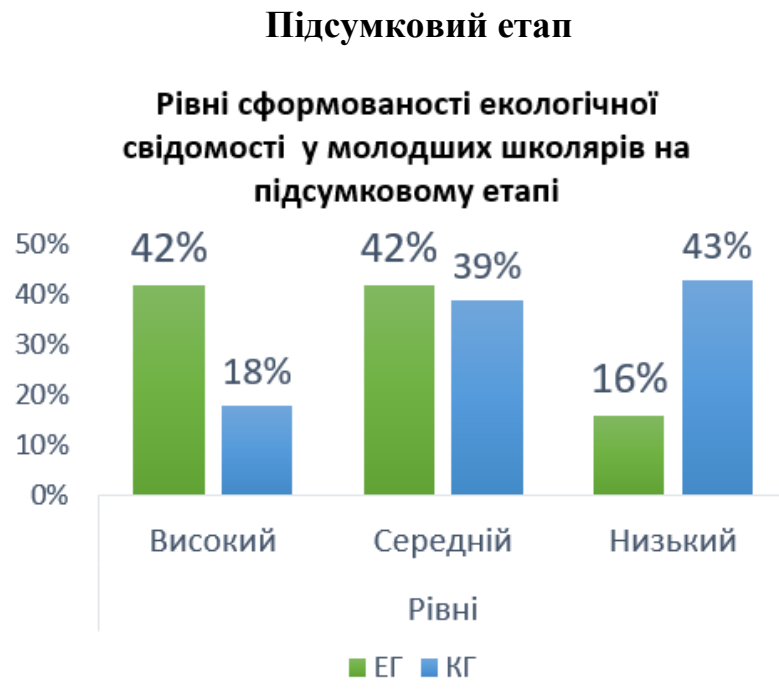
Діаграма 2.2.

Констатувальний етап

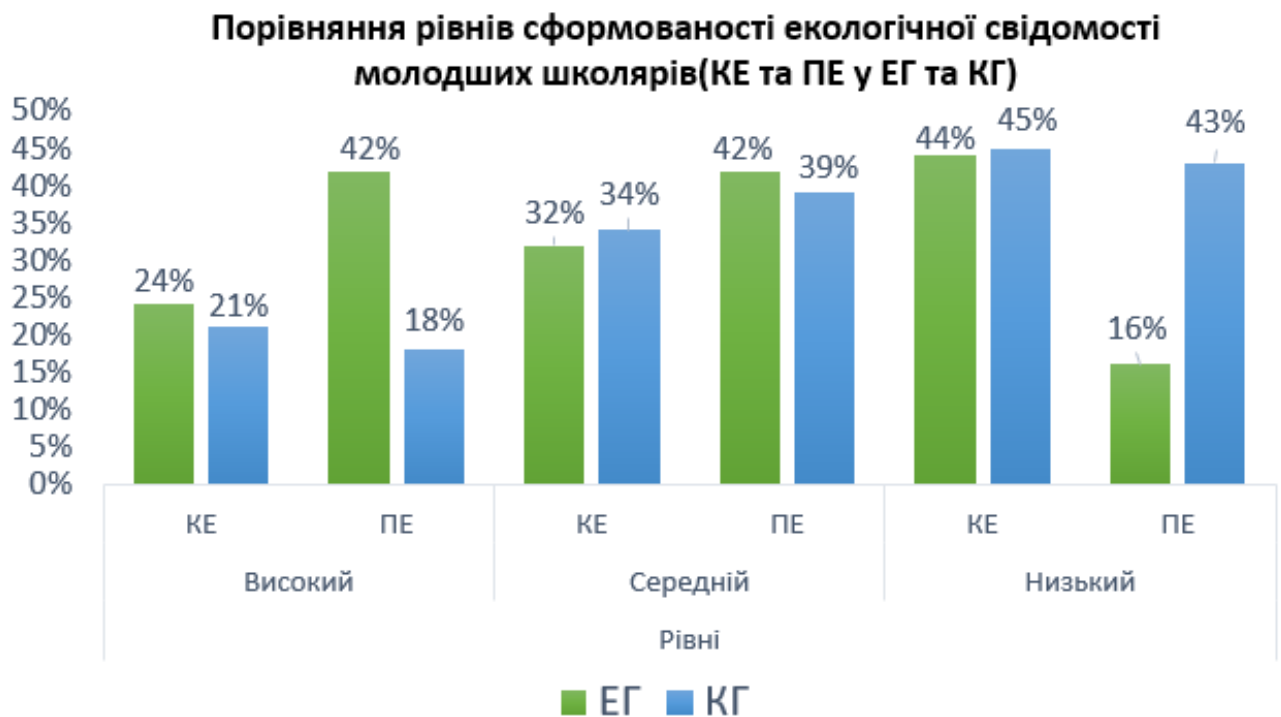
**Рівні сформованості екологічної свідомості у
молодших школярів на констатувальному
етапі**

Діаграма 2.3

Діаграма 2.4

Висновки до розділу 2

Система завдань, орієнтована на когнітивні, ціннісно-мотиваційні та діяльнісні навички, була розроблена з метою оцінки рівня екологічної свідомості молодших школярів. Використовуючи різні методи, такі як анкети, бесіди та дидактичні ігри, можна було визначити ступінь сформованості екологічної свідомості учнів.

На основі результатів констатувального етапу було визначено три рівні сформованості екологічної свідомості: високий, середній та низький. Аналіз результатів показав, що переважна більшість учнів як експериментальної, так і контрольної групи продемонстрували середній і низький рівні, що підтвердило актуальність проблеми.

З метою підвищення рівня екологічної свідомості було розроблено модель формування екологічної свідомості молодших школярів, яка передбачала реалізацію експериментальної методики через систему дидактичних ігор. Експеримент складався з трьох етапів: підготовчого, формувального та контрольного. На кожному з етапів використовувалися ігрові завдання відповідно до визначених критеріїв і показників.

Результати контрольного етапу педагогічного експерименту свідчать про позитивну динаміку: в учнів експериментальної групи спостерігається значне зростання рівня сформованості екологічної свідомості. Зокрема, кількість учнів з високим рівнем істотно зросла, а з низьким - суттєво зменшилася. Це підтверджує ефективність використання дидактичних ігор у процесі формування екологічної свідомості молодших школярів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У процесі написання магістерської роботи було теоретично обґрунтовано, експериментально перевірено й практично підтверджено ефективність використання дидактичних ігор як засобу формування екологічної свідомості в учнів молодшого шкільного віку.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що екологічна свідомість - це інтегрована особистісна якість, яка включає в себе знання про природу, ціннісне ставлення до навколишнього середовища та готовність до екологічно доцільної поведінки. Особливу роль у її формуванні відіграє саме гра, як провідна діяльність молодших школярів, що активізує мотивацію, пізнавальну активність та формує систему екологічних понять у доступній формі.

Було визначено критерії та показники сформованості екологічної свідомості молодших школярів (когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісний), розроблено та апробовано систему дидактичних ігор екологічного спрямування.

Педагогічний експеримент довів ефективність запропонованої методики. Результати контрольного етапу засвідчили суттєве підвищення рівня екологічної свідомості в учнів експериментальної групи. Зокрема, збільшилась кількість учнів із високим рівнем сформованості екологічних знань, позитивного ставлення до природи та готовності до природоохоронної діяльності.

Таким чином, сформульовані в роботі теоретичні положення, розроблені ігрові завдання та результати експерименту підтверджують, що дидактичні ігри є дієвим засобом формування екологічної свідомості молодших школярів. Отримані результати можуть бути використані в подальшій практиці початкової школи, у методичних рекомендаціях для вчителів початкових класів та курсах підвищення кваліфікації педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва, Н. М. Екологічне виховання в початкових класах : навч.-метод. посіб. Київ : Освіта, 2017. 128 с.
2. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навчальний посібник/ Т. М. Байбара; Міжн. Фонд «Відродження». – К.: Веселка, 2010. 334 с.
3. Бібік Н.М. Інтегроване навчання в початковій школі. – К.: Генеза, 2018. 160 с.
4. Бібік, Н. М. Дидактика у початковій школі : навч. посіб. Київ : Генеза, 2019. 264 с.
5. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти : у 2 ч.- Харків: Ранок, 2021.128 с.
6. Букатов В. М. Педагогічні таїнства дидактичних ігор: Посібник. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. 26 с.
7. Вербицький, В. В. Екологічна освіта і виховання учнівської молоді: навч.-метод. посіб. Київ : Либідь, 2018. 256 с.
8. Вернадський В. І. Біосфера (або в збірці Біосфера і ноосфера). – Москва : Айрис-Пресс, 2002. 573 с.
9. Виготський Л. С. Психологічна роль гри // У збірці: Психологічні дослідження. – М., 1933
10. Вовк, О. М. Екологічні ігри для молодших школярів : посібник для вчителя. Київ : Ранок, 2021. 96 с.
11. Гірусов Є.В. Основи соціальної екології// Філософські проблеми глобальної екології., 1998. 168 с.
12. Гончаренко С. Український педагогічний словник; [гол. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
13. Гриньова М. В. Екологічна культура як складник професійної підготовки майбутнього вчителя / М. В. Гриньова // Педагогічна освіта: теорія і практика.2015. № 23. 91 с.

14. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. – Київ: Кабінет Міністрів України, 2018. – 42 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text>
15. Деркач, О. П. Формування екологічного мислення молодших школярів у процесі навчання. Львів : Сполом, 2019. 140 с.
16. Дерябо С. Д., Ясвін В. А. Екологічна психологія / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвін. – М. : Педагогіка, 1996. 240 с.
17. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В.Г. Кремень. К: Юрінком Інтер, 2008. 300 с.
18. Кайданова, Г. В. Дидактичні ігри як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. Київ : Педагогічна думка, 2020. 160 с.
19. Климчук, Л. І. Екологічна освіта в початковій школі в умовах НУШ. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 112 с.
20. Ковальчук Г.Є. Використання дидактичної гри у формуванні екологічної свідомості молодших школярів // Початкова школа. – 2019. – №9. – С. 23–26.
21. Кокун О. М. Психофізіологія: навчальний посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2006. (Розділ 6.1: «Поняття свідомості»)
22. Колоток Л. , Грицишин М. Використання ігрових педагогічних технологій в освітньому процесі початкової школи //— 2023. — № 1(11).
23. Кондрашова Л. В. Формування екологічної культури в учнів початкової школи: теорія і практика. – К.: Освіта України, 2020. 85 с.
24. Кот Ю. В., Кот І. В., Білоусова Н. В., Долматова М. П. Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи: педагогічна проблема та шляхи її вирішення. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 2. С.33-40.
25. Кучеренко С. (2009). Методологічні підходи до вивчення самосвідомості особистості підлітків та юнаків. Психологія і суспільство. 134 с.

26. Макаренко А. С. — «Сучасні ігрові форми в екологічному вихованні дітей», Педагогіка № 2, 2015, с. 107–108.
27. Медведєв В.І., Алдашева А.А. Екологічна свідомість: Навчальний посібник. - М.: Логос, 2001. 375 с.
28. Мішкурова В. Ф.; Пащенко М. І. ,Використання гри для активізації навчально-виховного процесу: Посіб. для студ. пед. вузу та викладачів / Уклад.:– К.: Наук. світ, 2001. – С. 3 – 12.
29. Можаровська Т. В. Структура екологічної свідомості / Т. В. Можаровська // Наука і освіта. – 2016. – № 5. – С. 124–129.
30. Навчальна програма з природознавства для 1-4 класів загальноосвітніх закладів. – 2012 р.
31. Панов В. І. Про предмет психології екологічної свідомості // Прикладна психологія. 2000. № 6. 15 с.
32. Петренко І. О. Ігрові технології в навчанні дітей : метод. посіб. / І. О. Петренко. — Київ: Генеза, 2018. 120 с.
33. Погребняк Т.В. Формування екологічної культури молодших школярів засобами дидактичних ігор // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2016. – №145. – С. 87–91.
34. Пометун О.І., Пироженко Л.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. 192 с.
35. Поніманська Т. І. Формування екологічної культури молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» // Початкова школа. 2020. № 5. 30 с.
36. Прокопенко С. Г. Екологічні ігри як засіб формування екологічної культури молодшого школяра: методичні рекомендації / С. Г. Прокопенко, А. К. Маєвська. – Ніжин: Вид-во «Міланік», 2008. 27 с.
37. Пустовіт, Г. П. Формування екологічної культури молодших школярів у процесі навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2019. 212 с.

38. Пруцакова О. Екологія для дітей / О. Пруцакова, Н. Пустовіт, О. Колонькова ; літ. ред. А. Котенюк. — К. : ГНОЗІС, 2007. — 67 с. : фотоілюстр. (Серія науково-популярних видань ; Кн. 1).
39. Пруцакова О.Л. Проблеми екологічного виховання школярів у контексті збалансованого розвитку суспільства // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 35. “Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства”. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. 372 с.
40. Рогова, О. П. Ігрові технології у екологічному вихованні дітей. Харків : Основа, 2020. 80 с.
41. Рожнов, В. В. Психологія свідомості: Теоретичні основи та соціально-психологічні аспекти. Київ: Видавництво «Наука», 2010.
42. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: А.С.К., 2011. – 312 с.
43. Сергеєнкова О. П. Загальна психологія : навч. посіб. / О. П. Сергеєнкова. Київ : Каравела, 2009. 312 с.
44. Скачкова О. С. Екологічне виховання як засіб формування національної самосвідомості учнів. Таврійський вісник освіти. Херсон, 2007. № 3(19). 377 с.
45. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи: Монографія. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 440 с.
46. Скребець В.О. Концептуальні засади побудови регіональної моделі екологічної освіти і виховання учнівської молоді. К.: Ніка-Центр, 2006. 184 с.
47. Совін В. Екологічне виховання учнів на уроках у початкових класах: творчі розробки виховних заходів та уроків. Сучасна школа України. 2009. №11(листопад). С. 40-55.
48. Сухаєва, Л. В. Екологічна свідомість: теорія, структура та шляхи формування. Харків : Основа, 2020. 144 с.

49. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : збірник педагогічних порад / В. О. Сухомлинський. Київ : Радянська школа, 1983. 256 с.
50. Танська В.В. Методика навчання природознавства початковій школі: навчальний посібник. Житомир: ЖДУ імені І. Франка, 2014. 236 с.
51. Тарасенко Г. С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання // Педагогіка і психологія. 1997, №1. 177 с.
52. Тарасенко Г.С., Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. – Київ : Слово, 2010. 320 с.
53. Терлецька Л.Г. (2003). Психічне здоров'я особистості. Технологія самоаналізу. Київ: ВПЦ «Київський університет». С.77
54. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти І ступеня (1–4 класи), розроблена під керівництвом О.Я. Савченко: затверджено наказом МОН України від 21.03.2018 № 268. Київ, 2018. 148 с.
55. Товканець Г.В., Нова українська школа: стратегія розвитку особистості: збірник тез доповідей ІІ Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (15 лютого 2021 р., Мукачево) : Мукачево: Вид-во МДУ, 2021. 171 с.
56. Токарь Л. Екологічне виховання через спостереження: екологічне виховання молодших школярів. Початкова школа. 2011. №7. С. 35-39.
57. Топоркова О. С. Екологічне виховання школярів – актуальна проблема сьогодення. Початкове навчання та виховання. 2008. №7 (березень). С. 24-27.
58. Усова О. В. Гра як навчальний засіб у розвитку дітей / О. В. Усова // Гра в житті дитини. — К. : Освіта, 2018. 35 с.
59. Ушакова С.О. Ігрова діяльність як чинник розвитку мислення молодших школярів. – К.: Педагогічна думка, 2015. 144 с.

60. Ушинський, К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Т. 1 / К. Д. Ушинський. — К. : Рад. школа, 1983. 463 с.
61. Ушинський К. Д. Педагогічна антропологія / К. Д. Ушинський. — К. : Радянська школа, 1985. 367 с.
62. Філоненко М. М. Безперервність сучасної екологічної освіти // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Т. 7. Екологічна психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2006. Вип. 8. С. 425-429.
63. Філоненко М. М. Духовно-ментальні аспекти екологічного виховання // Актуальні проблеми психології зб. наук. пр. Т. 7. Екологічна психологія / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2005. Вип. 6, ч. 2. С. 387-395
64. Чайковська Г. Екологічне виховання учителя початкової школи. Імідж сучасного педагога. 2012. № 5. С. 32-34.
65. Черевко Л. А. Екологічне виховання учнів у навчально-виховному процесі. Обдарована дитина. 2010. №3. С. 19-25.
66. Шамова Т. І. Активізація навчальної діяльності школярів засобами дидактичної гри. Київ : Педагогічна думка, 2013. 128 с.
67. Шаульська Ю. Екологічне виховання в аспекті початкової школи. Початкова освіта. 2012. №46 (груд.). С. 2-4.
68. Шульга, Т. Л. Екологічна компетентність молодших школярів: сутність та шляхи розвитку. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. 120 с.
69. Щербань П. М. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. // Початкова школа – 1997 - №9 – ст. 18
70. Яблуновська К. І. Рівні сформованості екологічної свідомості учнів / К. І. Яблуновська // Педагогічні науки. – 2019. – № 79. с. 71–75.

71. Якимчук О. Г. Дидактична гра в системі навчання молодших школярів. Рідна школа. 2018. № 7. С. 34–37.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

1. Як ти ставишся до природи?

- Дуже люблю природу
- Люблю, але не завжди помічаю її красу
- Мені байдуже
- Не люблю природу

2. Як часто ти буваєш на природі?

- Щодня
- Кілька разів на тиждень
- Кілька разів на місяць
- Рідко

3. Що тобі найбільше подобається в природі? (можеш обрати кілька варіантів)

- Ліси
- Річки та озера
- Квіти та рослини
- Тварини
- Гори
- Птахи

4. Чи допомагаєш ти природі?

- Так, завжди
- Іноді
- Ніколи

5. Як саме ти допомагаєш природі? (обери один або кілька варіантів)

- Збираю сміття
- Висаджую дерева та квіти
- Годую птахів взимку
- Бережу воду та електроенергію
- Інше (напиши, що саме) _____

6. Що ти робиш, коли бачиш сміття на природі?

- Прибираю його
- Не звертаю уваги
- Додаю своє сміття

7. Як ти вважаєш, чому потрібно берегти природу? (Напиши)

8. Чи хочеш ти дізнатися більше про захист природи?

- Так, дуже цікаво
- Так, але небагато
- Ні, мені це не цікаво

**9. Що б ти хотів/хотіла зробити для природи у майбутньому?
(Напиши)**

10.Що для тебе означає бути «екологічно свідомим»? (Напиши)

11.Як ти оцінюєш рівень своєї екологічної свідомості?

- Високий – я знаю, як берегти природу, і завжди так роблю
- Середній – знаю дещо, але не завжди виконую
- Низький – ще мало знаю про природу та її захист

12.Які дії відносяться до екологічної свідомості, що допомагають зберегти природу? (обери один або кілька варіантів)

- Викидати сміття у спеціальні місця
- Берегти воду та електроенергію
- Доглядати за рослинами та тваринами
- Нічого не потрібно робити, природа сама відновиться

13.Чи тобі подобається грати в ігри, де потрібно рятувати природу?

- Так, дуже цікаво!
- Іноді, якщо гра цікава
- Ні, я більше люблю інші ігри

14.Чи граєте ви на уроках навчальні (дидактичні) ігри, пов'язані з природою?

- Так, часто (1-2 рази на тиждень)
- Іноді (1-2 рази на місяць)
- Дуже рідко (1-2 рази на 6 місяців)

15. Які з цих ігор тобі запам'ятались? (Напиши)

16. Чи допомагають тобі дидактичні ігри дізнатись більше про природу та її охорону?

- Так, завдяки іграм я дізнаюсь більше
- Частково допомагають, але я не люблю грати в ігри
- Ні, не допомагають, моє ставлення до природи не змінюється

17. Як часто ти хочеш грати в дидактичні ігри на уроках, де потрібно вчитися берегти природу?

- Дуже часто, мені це цікаво!
- Іноді, якщо гра цікава і пізнавальна
- Рідко, я більше люблю інші види діяльності
- Ніколи, я не люблю такі ігри

18. Як ти вважаєш, чому важливо захищати природу?

- Це допомагає зберегти чисте навколишнє середовище для майбутніх поколінь
- Це допомагає зберегти здоров'я людей та тварин
- Я не знаю, чому це важливо

Опитувальник для вчителів початкових класів

1. Як Ви розумієте термін "екологічна свідомість"?
2. На Вашу думку, чому важливо формувати екологічну свідомість у молодших школярів?
3. Чи використовуєте Ви дидактичні ігри для формування екологічної свідомості учнів? Якщо так — які саме?
4. Які види дидактичних ігор (словесні, настільні, рольові тощо) Ви вважаєте найбільш ефективними у формуванні екологічної свідомості? Чому?
5. Які методи навчання (інтерактивні, проектні, ігрові, дослідницькі тощо) Ви поєднуєте з дидактичними іграми під час екологічного навчання?
6. Які труднощі Ви відчуваєте при використанні дидактичних ігор для формування екологічної свідомості учнів?
7. Чи потребуєте Ви додаткових знань або методичних рекомендацій щодо використання дидактичних ігор з екологічного змісту? Якщо так — яких саме?
8. Ваші пропозиції та побажання щодо ефективного використання дидактичних ігор у процесі формування екологічної свідомості молодших школярів.

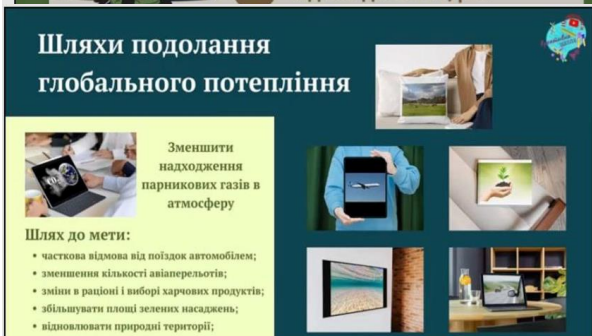
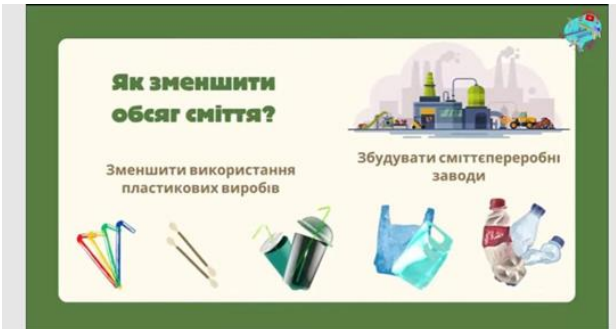
Виконуємо практичне завдання

1. На інтерактивній карті України знайдіть найближчий до вас населений пункт, в якому є станції перевірки повітря.
2. Ознайомтеся зі станом повітря.
3. Занотуйте результати вашого дослідження.

saveecobot.com

Картка екологічного детектива**Ситуація №1 У річці виявлені відходи хімічної фабрики.****1. У чому полягає проблема?***Напиши, що саме сталося:*

2. Чим це шкідливо для природи або людей?*Опиши наслідки:*

3. Що можна зробити, щоб вирішити проблему?*Запропонуй екологічне рішення:*

Картка екологічного детектива**Ситуація №2 У лісі вирубали багато дерев.****1. У чому полягає проблема?***Напиши, що саме сталося:*

2. Чим це шкідливо для природи або людей?*Опиши наслідки:*

3. Що можна зробити, щоб вирішити проблему?*Запропонуй екологічне рішення:*

Картка екологічного детектива**Ситуація №3 Люди залишили багато сміття після пікніка в лісі.****1. У чому полягає проблема?***Напиши, що саме сталося:*

2. Чим це шкідливо для природи або людей?*Опиши наслідки:*

3. Що можна зробити, щоб вирішити проблему?*Запропонуй екологічне рішення:*

Картка екологічного детектива**Ситуація №4 Завод викидає дим у повітря без фільтрів****1. У чому полягає проблема?***Напиши, що саме сталося:*

2. Чим це шкідливо для природи або людей?*Опиши наслідки:*

3. Що можна зробити, щоб вирішити проблему?*Запропонуй екологічне рішення:*

Картка екологічного детектива**Ситуація №5 У школі палили сухе листя прямо на подвір'ї.****1. У чому полягає проблема?***Напиши, що саме сталося:*

2. Чим це шкідливо для природи або людей?*Опиши наслідки:*

3. Що можна зробити, щоб вирішити проблему?*Запропонуй екологічне рішення:*

Посортуйте сміття по контейнерам.

Додаток З

1. ДЕРЕВА очищують повітря, тому їх потрібно зберігати.
2. Мити руки потрібно відкривши воду на повну потужність.
3. Папір, скло та пластик можна здавати на переробку.
4. Батарейки не можна викидати до звичайного смітника.
5. Смітити в лісі — це нормально, якщо ти потім підеш.
6. Воду з крана потрібно економити.
7. Не можна допомагати безпритульним тваринам.
8. Екоторбинки краще для природи, ніж пластикові пакети.
9. Спалювати листя — це безпечно для довкілля.
10. Ходити пішки або їздити на велосипеді — це екологічно.
11. Книжки краще позичати, ніж купувати нові щоразу.
12. Годувати пташок узимку — це добре.
13. Залишати ввімкнене світло в порожній кімнаті — це правильно.
14. Земля має необмежену кількість ресурсів.
15. Енергозберігаючі лампи допомагають зберігати енергію.
16. Шкірку від банана можна кидати де завгодно, бо це «природне».
17. Тварин потрібно любити й берегти.
18. Пластикові пляшки можна використовувати багаторазово.
19. Екологія впливає на наше здоров'я.
20. Пластик в океані шкодить морським тваринам.
21. Автомобілі ніколи не забруднюють повітря.
22. Не можна мити автомобілі біля річок.
23. Висаджувати дерева — це корисно.
24. Виключати телевізор, коли не дивишся, — це погано.
25. Речі можна переробляти або повторно використовувати. —
26. Природу потрібно берегти тільки в лісі або на морі, а вдома можна не дбати про неї.
27. Якщо сміття ніхто не бачить — його можна кинути де завгодно.

Закінчення додатка З

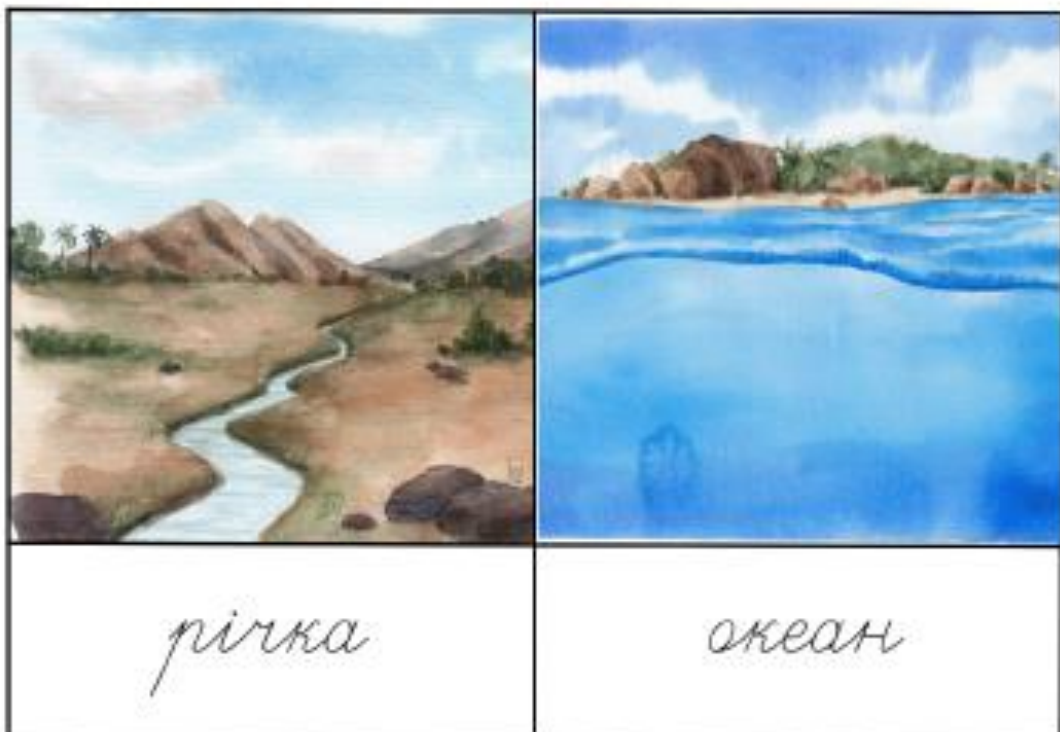
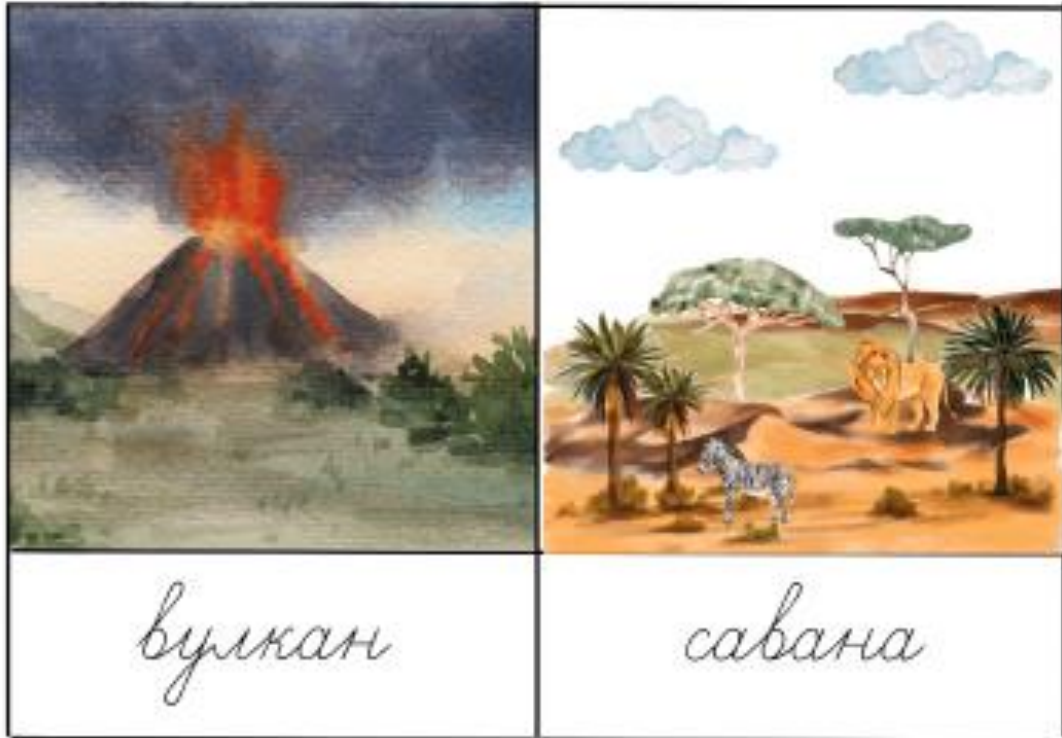
28. Краще брати з собою багаторазову торбинку, ніж купувати пластикові пакети.
29. Батарейки можна викидати разом із побутовим сміттям.
30. Сік у паперовій упаковці не шкодить довкіллю, тому його можна викидати будь-де.
31. Забруднене повітря може викликати проблеми зі здоров'ям у людей і тварин.
32. Витягувати зарядні пристрої з розетки після використання допомагає зберігати електроенергію

Додаток И

	
<i>сонячні батареї</i>	<i>електромобіль</i>

	
<i>контейнер для сміття</i>	<i>сміттєвіз</i>

Продовження додатка И

Закінчення додатка И

Закінчення додатка К

ДОПОМОЖИ ЗЕМЛІ

Подумай, які речі ми використовуємо щодня й що може відбутися, коли вони стануть сміттям. Як допомогти нашій планеті стати чистішою? Подумай і напиши, які з речей можна віддати на переробку, які – використати повторно, а споживання яких – скоротити.

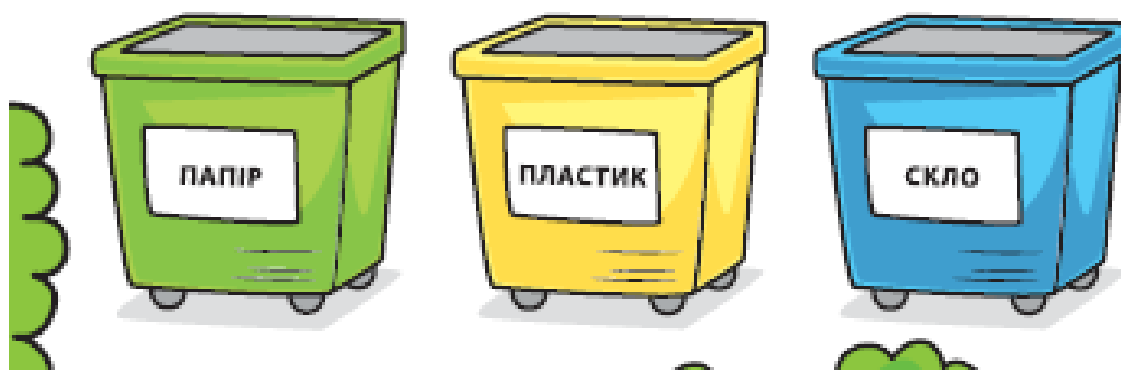
Речі (сміття),
що можна віддати на переробку:

Речі, що можуть
бути використані повторно:

Речі, споживання
яких можна скоротити:

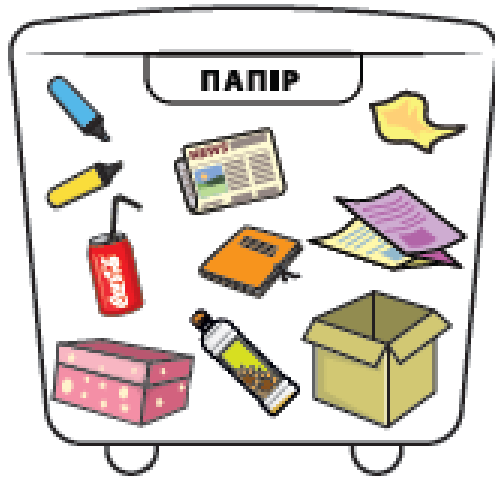
ПРИБИРАЄМО ГАЛЯВИНУ, СОРТУЄМО СМІТТЯ

Допоможи дітям прибрати сміття на лісовій галявині.
Проведи лінію від знайденого предмета до потрібного смітцевого контейнера.

- Знайди й обведи на малюнку сміття, що потрапило не у свій контейнер. Покажи стрілкою, у якому контейнері воно має бути.

- Напиши правила сортування сміття.

Додаток П

СЛІД НА ЗЕМЛІ

Кожна людина лишає свій слід на планеті Земля. Заповни ці «сліди».

МОЗГАТИВНИЙ СЛІД

1.....
.....
.....

2.....
.....
.....

3.....
.....
.....

4.....
.....
.....

5.....
.....
.....

?

НЕГАТИВНИЙ СЛІД

1.....
.....
.....

2.....
.....
.....

3.....
.....
.....

4.....
.....
.....

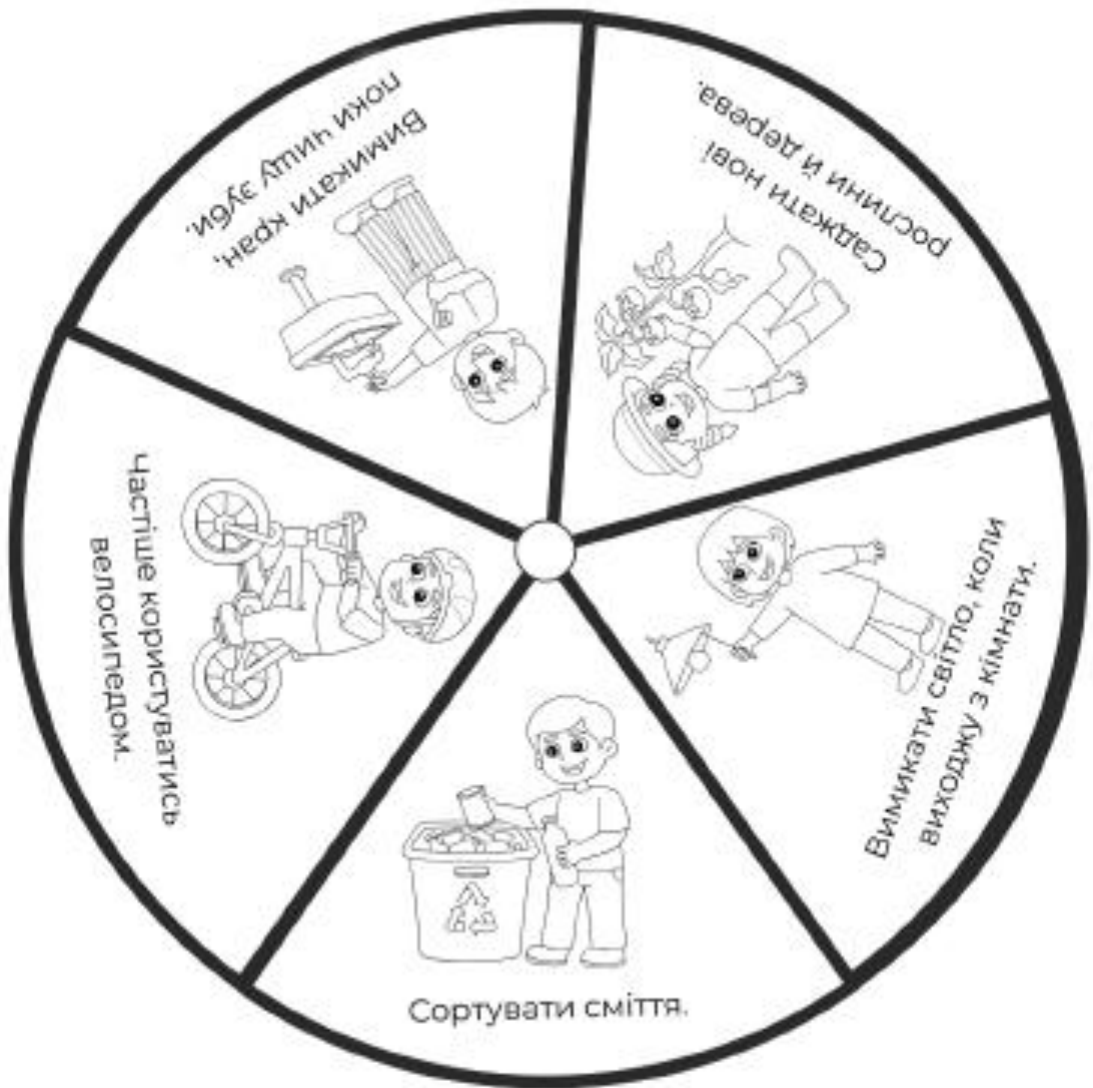
5.....
.....
.....

Який слід ти хочеш залишити на Землі?

.....
.....
.....

Закінчення додатка Р

АНКЕТА ДЛЯ УЧНЯ/ УЧЕНИЦІ (контрольний етап)

1. Чи грали ви в ігри на уроці, які розповідали про природу, про важливість її охорони?

Так

ні

Не пам'ятаю

2. Які ігри про природу вам найбільше сподобалися? (напиши)

3. Чого ви навчились під час таких ігор?

Берегти природу

Дізнаватися більше про тварин і рослини

Сортувати сміття

Нічого нового не дізнався/ не дізналась

4. Як ти думаєш, чому важливо грати в екологічні ігри? (напиши)

5. Чи розповідаєш ти друзям або родині про те, що дізнався з ігор про природу?

Так

Ні

Іноді

6. Що нового ти дізнався про природу під час дидактичних ігор на уроці?(напиши)

7. Чи допомогли тобі ігри краще зрозуміти, як берегти природу?

- Так, дуже допомогли
- Трохи допомогли
- Ні, не допомогли

8. Що ти будеш робити вдома або в школі для збереження довкілля? (можна вибрати кілька варіантів)

- Сортувати сміття
- Економити воду та світло
- Використовувати екопакети
- Розказувати іншим, як берегти природу
- Нічого не роблю

Твій

варіант _____

9. Чи змінилось твоє ставлення до природи після участі в іграх та заняттях?

- Так, я став(ла) уважнішим(ою) до природи
- Частково
- Ні, не змінилось

10. Як ти вважаєш, чи важливо проводити екологічні ігри у школі?

- Так, це цікаво й корисно
- Можливо, але не обов'язково
- Ні, це не потрібно

Закінчення додатка С

11. Якби ти міг/могла створити власну гру про природу, якою б вона була? (напиши)